

Interreg

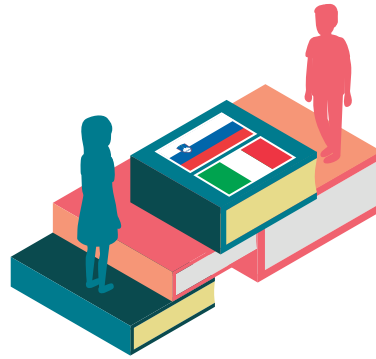

ITALIA-SLOVENIJA

EDUKA2

Progetto standard co-finanziato dal Fondo europeo di sviluppo regionale
Standardni projekt sofinancirna Evropski sklad za regionalni razvoj

LITERATURA NA STIČIŠČU 1 Učbenik

Avtorica

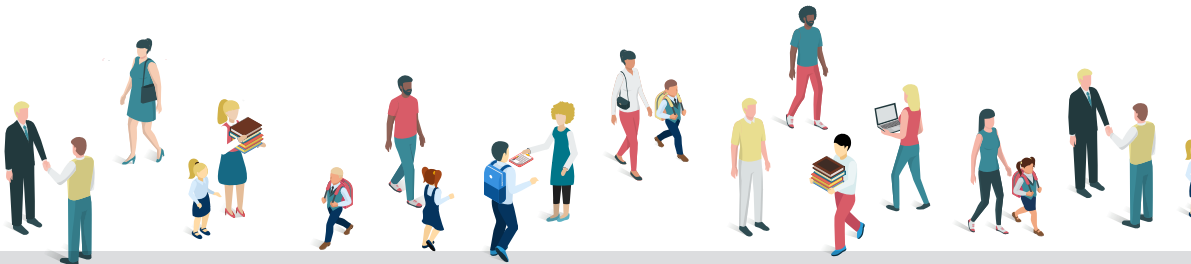
Ana Toroš

Predmet

Slovenski jezik in književnost,
italijanski jezik in književnost,
furlanski jezik in književnost,
zgodovina, geografija,

Ciljna skupina

zadnji razred osnovne šole
v Sloveniji, zadnji razred
prvostopenjske srednje šole v Italiji

EDUKA2

ČEZMEJNO UPRAVLJANJE IZOBRAŽEVANJA

PER UNA GOVERNANCE TRANSFRONTALIERA DELL'ISTRUZIONE

EDUKA2

Čezmejno upravljanje izobraževanja / Per una governance transfrontaliera dell'istruzione
Projekt financira Program sodelovanja Interreg V-A Italija-Slovenija s sredstvi
Evropskega sklada za regionalni razvoj /
Progetto finanziato nell'ambito del Programma di Cooperazione Interreg V-A
Italia-Slovenia 2014-2020 con il Fondo europeo di sviluppo regionale

Delovni sklop / Work package 3.1.5

Skupne učne enote o manjšinski literaturi ter literaturi obmejnega območja / Unità didattiche condivise sulla letteratura delle comunità minoritarie e sulla letteratura dell'area transfrontaliera

NASLOV

LITERATURA NA STIČIŠČU 1

Učbenik

AVTORJI

dr. Ana Toroš; Anita Bergnach, Biancamaria Gonano, Erna Janašković, Tamara Konič, Silvia Pitis, Nataša Princič, mag. Nataša Špolad Manfreda; dr. Katja Mihurko Poniž (poglavje Njena Gorica), Maruša Mugerli Lavrenčič (literatura v nemškem jeziku)

DELOVNA SKUPINA 3.1.5

Anita Bergnach (Državna večstopenjska šola s slovensko-italijanskim dvojezičnim poukom P. Petričiča, Špeter), dr. Mateja Curk (Fakulteta za humanistiko Univerze v Novi Gorici), Biancamaria Gonano (IC G. B. Tiepolo, Pagnacco), Erna Janašković (OŠ L. Bratkoviča Bratuša, Renče), Tamara Konič (OŠ L. Bratkoviča Bratuša, Renče), Silvia Pitis (IC G. B. Tiepolo, Pagnacco), Nataša Princič (OŠ L. Bratkoviča Bratuša, Renče), mag. Nataša Špolad Manfreda (OŠ S. Gregorčiča, Kobarid), dr. Katja Mihurko Poniž (Fakulteta za humanistiko Univerze v Novi Gorici), dr. Aleš Vaupotič (Fakulteta za humanistiko Univerze v Novi Gorici), dr. Miha Zobec (Državni tehniški zavod Ž. Zoisa, Trst) in študenti humanistike na Fakulteti za humanistiko in Fakulteti za podiplomski študij Univerze v Novi Gorici: Barbara Batagelj, Hana Bratina, Lionella Costantini, Mija Horvat, Maruša Mugerli Lavrenčič, Vanda Srebotnjak Pavletič, Katjuša Uršič, Anika Velišček, Anej Žagar

RECENZIJE

dr. Anna Bogaro, Nejc Rožman Ivančič, dr. Tatjana Vučajnk, dr. Gabriele Zanello

UREDILA

dr. Ana Toroš

UVOD, IDEJNI KONCEPT ČEZMEJNE DIDAKTIKE KNJIŽEVNOSTI, VSEBINSKA, METODOŠKA IN TEORETSKA ZASNOVA UČBENIKA, KONČNI IZBOR KNJIŽEVNIH DEL, VAJ IN FOTOGRAFIJ, SPREMLJAJOČI TEKSTI (MEDKULTURNA PREPLETANJA)

dr. Ana Toroš

ZALOŽNIKA

Slovenski raziskovalni inštitut (SLORI), Societât Filologjiche Furlane "Graziadio Isaia Ascoli" / Società Filologica Friulana "Graziadio Isaia Ascoli"

VODJA PROJEKTA

dr. Zaira Vidau

LEKTORIRANJE

dr. Andreja Žejn

PREVOD

Dana Čandek, Maruša Mugerli Lavrenčič, Neva Zaghet

FOTOGRAFIJE

Lionella Costantini, Alojz Gradnik, Nives Hvalica, KD Ivan Trinko, Dunja Košuta, Veronika Piccinini, Ana Toroš, Barbara Zlobec

GRAFIČNO OBLIKOVANJE IN PRELOM

Ilaria Comello, Grafica Goriziana – Gorica

Vsebina publikacije ne odraža nujno uradnega stališča Evropske unije. Za vsebino publikacije sta odgovorna izključno Slovenski raziskovalni inštitut (SLORI) in Societât Filologjiche Furlane "Graziadio Isaia Ascoli" / Società Filologica Friulana "Graziadio Isaia Ascoli".

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in študijski knjižnici v Trstu

COBISS.SI-ID 10622444

ISBN 978-88-7636-311-5 (pdf) Elektronski vir (pdf). Način dostopa (url): www.eduka2.eu/slv/didakticno-gradivo/literatura-na-sticiscu-1

Trst, Videm, 2019

EDUKA2

UVOD

Metoda dela, pregled dosedanje literature in stanje raziskav

Pri oblikovanju pričujočega učbenika smo najprej preverili, katera berila in druga učna gradiva se trenutno uporabljajo za pouk slovenske in furlanske književnosti na programskem območju. Evidentirana gradiva, skupaj z drugo strokovno in znanstveno literaturo, ki je učiteljem lahko v pomoč pri poglobljanju znanja o literaturi na stičišču, navajamo na koncu učbenika.

Pri pregledu obstoječih gradiv smo ugotovili, da se književnost na programskem območju obravnava ločeno, glede na jezik. Učna gradiva za slovenske šole v Italiji tako ne vključujejo furlanske literature, ki je nastajala oziroma ki nastaja na danem območju. Poleg tega smo ugotovili, da so učna gradiva za slovenske šole v Italiji enotna za celotno Furlanijo Julijsko krajino. Ta učna gradiva ob literarnozgodovinskem pregledu osrednjeslovenske literature vključujejo še dela avtorjev, pripadajočih slovenski skupnosti v Italiji, ter izbor tuje literature. S tem specifika literature v slovenskem jeziku (oziroma v slovenskem narečju), ki nastaja na Goriškem in Videmskem, ne pride do izraza.

Furlanska učna gradiva za pouk furlanske književnosti na drugi strani dajejo poudarek ravno na motivno-tematsko specifiko furlanske literature, pri čemer je zaznati težnjo po razkrivanju tesne povezave med furlansko literaturo in področjem, v katerem ta literatura nastaja. Tudi v tem primeru pa ostaja izbor književnih del zamejen na furlansko literaturo, prav tako v sami analizi ni uporabljena komparativna metoda, v tem smislu, da bi bila furlanska literatura obravnavana skupaj s slovensko literaturo, ki nastaja v neposredni bližini.

Slednja ugotovitev je pomenila osnovno motivacijo, da se pripravi učbenik, ki bi s primerjalno metodo obravnaval literaturo v slovenskem in furlanskem jeziku, ki je nastajala in nastaja na programskem območju. Zamisel so podprle še nekatere znanstvene študije Roberta Dapita (2008), Gabriela Zanella (2013) in Ane Toroš (2016, 2017), ki so pokazale na motivno-tematske sorodnosti in slovensko-furlanske literarne vzporednice navkljub literarnozgodovinski ločenosti obeh literatur (zaprto v dva ločena literarna sistema), kar ima za posledico ločenost tudi v šolskem sistemu.

Ob pripravi tako zamišljenega učbenika smo se odločili, da bomo pri izboru avtorjev upoštevali tako regionalni vidik kot tudi državni okvir. To pomeni, da smo pri izboru besedil v slovenskem jeziku upoštevali obmejne avtorje, izhajajoče tako iz

Slovenije kot Italije. Takšno vodilo se nam je zdelo nujno v primeru avtorjev z začetka 20. stoletja, ki so živeli v skupnem kulturnem kontekstu Avstro-Ogrske. Kot primer lahko navedemo Alojza Gradnika. Rojen je bil v vasi Medani (Brda), ki je danes na slovenski strani. Kljub temu pa je bil že od rane mladosti zaradi šolanja in kasneje službe neločljivo povezan z Gorico, ki je danes v Italiji. Poleg tega ostaja v splošnem prezrto, da so furlanski avtorji, živeči v okolici Krmina, torej le nekaj kilometrov stran od Gradnikove rodne Medane, skupaj z Gradnikom obiskovali nemško gimnazijo v Gorici.

Gradnik in nekateri furlanski pesniki so torej imeli skupno šolsko izobrazbo in podobno kulturno podlago, ki je izhajala iz avstro-ogrskega izobraževalnega sistema; v gimnaziji so spoznavali iste avtorje (denimo Goetheja) in imeli tudi skupne filozofske vzornike (denimo Schopenhauerja). Obenem pa je oboje povezovala podobna bivanjska kultura (ruralno okolje, navade in običaji). Vse navedeno se je zrcalilo v njihovih literarnih delih, tako da najdemo marsikatero motivno-tematsko in idejno vzporednico med Gradnikom in nekaterimi furlanskimi pesniki. Ob teh zaznanih vzporednicah lahko obenem ugotovimo, da v slovenski literarni zgodovini uveljavljena oznaka Gradnika kot pesniškega samohodca velja zgolj v primeru primerjave Gradnikove poezije z osrednjeslovensko. Če fokus primerjave usmerimo na Goriško in Videmsko, ugotovimo, da je Gradnikov pesniški svet v marsičem soroden temu, ki ga razpirajo furlanski pesniki. Z drugimi besedami, Gradnik dobi ustrezno in celovito literarnozgodovinsko obravnavo šele v kontekstu obmejnega območja med Slovenijo in Italijo, na presečišču (nacionalnih) literarnih sistemov.

Literatura

Roberto Dapit idr. (ur.): *Rezija naša*. Čedad: Kulturno društvo Ivan Trinko, 2008.

Ana Toroš: Slovenska literatura na stičišču kultur. V: *Slovanski jeziki na stičišču kultur [Elektronski vir]: konferenčni e-zbornik*, 2016. 15–26, 27–39.

Ana Toroš: Minority writing: the case of Friuli-Venezia Giulia (Italy), Goriška and Coastal-Karst regions (Slovenia). V: *Slavia Centralis* 10/2, 2017. 50–65.

Ana Toroš: Slovene-Friulian-Italian literary connections at the beginning of the 20th century: the case of Alojz Gradnik and select Friulian and Italian authors. V: *Interlitteraria* 22/2, 2017. 386–396.

Gabriele Zanello: Dalla lingua dell'altro, nella lingua dell'altro. Intorno ad alcune esperienze di scrittura sul confine tra sloveno e friulano. V: *Oltre i confini: scritti in onore di don Luigi Tavano per i suoi 90 anni*. Gorizia: Istituto di storia sociale e religiosa, 2013. 333–362.

SESTAVA UČBENIKA

Učbenik, ki je pred vami, ni zasnovan v obliki literarnozgodovinskega pregleda, temveč sledi motivno-tematskemu stičišču slovenske in furlanske literature na Goriškem in Videmskem, ki je odraz skupnega bivanjskega prostora avtorjev. Ker je obravnavano območje pravzaprav večjezični literarni prostor, smo v izbor umestili tudi avtorje, pišoče v italijanskem in nemškem jeziku. V učbeniku smo tako zbrali 27 avtorjev, večinoma rojenih v drugi polovici 19. stoletja in prvi polovici 20. stoletja. Besedil v slovenščini je dvanajst, v furlanščini ravno toliko. Šest besedil je italijanskih, dve sta v nemškem jeziku. Prevladujejo pesniški teksti, proznih besedil je le za vzorec. K takšni odločitvi je botrovalo spoznanje, da med slovenskimi besedili na Goriškem in Videmskem prevladuje poezija. Zaradi lažje primerjave med besedili smo tudi v okviru furlanske literature izbirali med pesniškimi deli.

Učbenik ima, sledeč temu načelu, naslednja poglavja:

1. O zemlja sladka
2. Življenje na kmetih
3. Pretresi potresa in migracij
4. Pustite nam rože
5. Reke življenja, deroče čez verzov slapove
6. Moja meja
7. Večjezična pesniška podoba Gorice
8. Literarni prostori Gorice
9. Njena Gorica

V prvem poglavju razkrivamo pomen zemlje v literaturi avtorjev na programskem območju, ki izhaja iz tradicije ruralnega okolja in tesne, eksistencialne povezanosti kmečkega človeka z zemljo kot virom preživetja. Tudi drugo poglavje sledi temu konceptu in prikazuje presenetljivo podobne pesniške opise življenja na kmetih (delo na kmetih, priprava polente, ognjišče, večerna molitev) pri furlanskih in slovenskih pesnikih. Tretje poglavje razkriva, kako je boleča izkušnja potresa iz leta 1976 spodbudila nekatere avtorje v Benečiji in Reziji, da so poprijeli za pesniško pero, s čimer so želeli v verze zajeti življenje, ki je ostalo v ruševinah. K tej problematiki smo priključili še danes aktualno izkušnjo izseljevanja in praznjenja vasi v Benečiji in Reziji, ki je ravno tako našla svoj izraz v tenkočutni pesniški izpovedi. Četrto poglavje se dotika opažanja identite. Peto poglavje razkriva pomen rek (Soča, Ter, Tilment) v poeziji dane regije. Te reke namreč pesniki pogosto poosebijo in v dialogu z njimi izpovejo osebno stisko in/ali kolektivno problematiko.

Že v petem poglavju, še bolj pa v zadnjih štirih, se pozornost obrača na Gorico, saj je ta z razgibano zgodovino pomembno zaznamovala literarno ustvarjanje. Kot prvo smo postavili poglavje *Moja meja*, v katerem razkrivamo literarne utrinke in refleksije o goriški meji. Gorico nato predstavljamo v štirijezični pesniški podobi, ob njej pa predstavljamo tudi nekatere literarizirane predele Gorice, torej trge in ulice, na katerih se odvijajo pesniške izpovedi in romaneskne zgodbe. Pri tem gre opozoriti, da so že nekateri drugi avtorji zasnovali pregled Gorice kot literarnega prostora, vendar pa se izbora lotevajo v območju zgolj enega jezika (italijanskega oziroma slovenskega): *Appunti su Gorizia come luogo letterario* Antonelle Gallarotti (2004), *Gorica v slovenski književnosti: izbor poezije in proze* Lojzke Bratuž (1996). Učbenik se končuje s poglavjem *Njena Gorica*, v katerem sledimo literarizaciji Gorice izpod peresa avtoric in ob tem odpiramo nekatera vprašanja o enakosti spolov.

V vsakem poglavju ponujamo uvodno motivacijo za učence, ponekod tudi raziskovalno (skupinsko) delo za spoznavanje nekaterih zgodovinskih dogodkov, kar lahko olajša razumevanje literarnih besedil, saj je izbrana literatura nerazdružljivo povezana z zgodovino področja (denimo soška fronta, potres 1976, goriška meja itd.). Sledita kratka biografska predstavitev obravnavanega pesnika in izbrano literarno besedilo. Ob vsakem literarnem besedilu navajamo nekaj vprašanj za analizo besedila in za razmislek o prebranem. Besedila so v večini poglavij med seboj povezana, tako da so ob koncu poglavja zbrana vprašanja, ki povezujejo vse prebrane literarne odlomke. Vsako poglavje se začneja z lažjimi vprašanji in končuje s težjimi, bolj kompleksnimi vprašanji.

Posebno pozornost smo namenili oblikovanju vprašanj glede na ciljno publiko, torej glede na učence, ki imajo zelo različno literarnozgodovinsko predznanje, saj izhajajo iz različnih kulturnih sredin na programskem območju. Zato smo skušali tudi izbranim avtorjem in njihovim delom dati nekoliko drugačne poudarke, ki niso toliko vezani na (nacionalno) literarno zgodovino. Osvetliti smo jih torej želeli v regionalnem kontekstu, na literarnem stičišču.

Zahvala sodelujočim

Pri nastajanju učbenika so sodelovali učiteljice in učitelj osnovnih šol na programskem območju, sodelavke in sodelavci ter študentke in študenti Univerze v Novi Gorici, ki jim gre zahvala za plodno izmenjavo izkušenj, mnenj ter različnih praks za obravnavo literature.

Posebna zahvala za pomoč pri zbiranju gradiva gre še Furlanskemu filološkemu društvu, KD Ivan Trinko iz Čedad, knjižnici Damirja Feigla iz Gorice, Goriški knjižnici Franceta Bevka in knjižnici Univerze v Novi Gorici ter požrtvovalnim posameznikom: Živi Gruden, Dunji Košuta, Loredani Umek, dr. Barbari Zlobec, Viliju Prinčiču, Aldu Clodigu in dr. Anni Bogaro. Iskrena zahvala za koristne nasvete v procesu nastajanja učbenika gre tudi Gabrielu Zanellu, dr. Renatu Podbersiču, dr. Željku Osetu in dr. Sergiu Crasnichu.

1. O ZEMLJA SLADKA

Zemlja je vir življenja. Spomladi se narava prebuja, drevesa iz zemlje črpajo hranilne snovi, da se prenovijo in odenejo v cvetoča oblačila. Jeseni kmetje pobirajo pridelke, ki so dozoreli v času poletja ... V katerem letnem času ti je pogled na drevesa, vinograde, gozdove najljubši? Lahko to narišeš in ponazoriš z barvami?

Vinska trta v jesenskih Brdih

Foto: Ana Toroš

Alojz Gradnik (1882–1967)

Alojz Gradnik, pesnik in prevajalec, se je rodil v Medani v Goriških brdih. Osnovno šolo je obiskoval v Medani, gimnazijo v Gorici, pravo pa je študiral na Dunaju. Ena značilnih tem Gradnikove lirike je zemlja, kar izhaja iz Gradnikovega globokega občutenja eksistencialne povezanosti briškega človeka z domačo zemljo kot virom preživetja in življenja.

Literatura

Ana Toroš: *O zemlja sladka: kamen, zrno, sok. Alojz Gradnik ter romanski in germanski svet*. Ljubljana: Slovenska matica, 2013.

Franc Zdravec: *Pesnik Alojz Gradnik (1882–1967)*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1999.

EDUKA2

Kip Alojza Gradnika v Novi Gorici

Foto: Dunja Košuta

Pojoča kri (odlomek)

O zemlja sladka: kamen, zrno, sok,
o zemlja sveta, ki si me rodila,
ki zibel si in grob in smeh in jok
in tudi mene boš upokojila –

če tvoja kri ljubezen je in gnev,
če tvoja kri molitev je in kletev,
če je cveténja in trohnobe žetev,
o, naj le vsa razlije se v moj spev.

Pesemski odlomek je sestavljen kot namišljeni pogovor pesnika z rodno zemljo. S katerimi pridevniki Gradnik opisuje rodno zemljo? Kaj nam ti pridevniki povedo o njegovem odnosu do zemlje? Katero pesniško sredstvo pesnik uporablja, ko nago-varja zemljo?

Katero pesniško sredstvo prepoznaš v verzu »ki zibel si in grob in smeh in jok«?

Viljem Černo (1937–2017)

Viljem Černo se je rodil v Bardu v Terski dolini. Bil je profesor italijanščine, latinščine, zemljepisa in zgodovine. Vodil je tudi tečaje slovenščine v Benečiji in v Reziji. Spodbujal je delovanje slovenskih kulturnih organizacij, časopisov in publikacij. Pesmi je pisal v terski slovenščini. Osrednja tema njegovega pesniškega sveta je zemlja, ki so jo ljudje s trpljenjem obdelovali in vanjo polagali k počitku svoje drage. Pokopan je v Bardu.

Literatura

Jakob Müller: Pesnik, Zemlja in Beseda. V: Viljem Černo: *Ko pouno noči je sarce / Ko polno je noči srce / Co plen di gnot al è il cûr / Quando pieno di notte è il cuore*. Ur. Jakob Müller. Orica / Gorica / Gurize / Gorizia – Čidat / Čedad / Cividât / Cividale del Friuli: Zadruga Goriška Mohorjeva – Kulturno društvo Ivan Trinko / Circolo di cultura Ivan Trinko, 2013. 124–125.

Viljem Černo

Foto: KD Ivan Trinko

Stavba nekdanjega učiteljišča v Gorici v Križni ulici, ki ga je obiskoval Viljem Černo

Foto: Lionella Costantini

Sveta si, zemja

Sieme, dano zemji,
hiti tou klasje:
čez doline, čez ore
vidiš use rasti.
Plan anu ora
nan dielata nou sviet.
Upivamo dušo njiu,
čujemo urisk planin,
božamo ritam rok
anu ráman.
Se zbujaamo od spanja?
Al se naša besieda suši?
Sveta si, zemja,
ki daješ siena
anu otave,
ki zdraviš
razpuokano roko,
ki rosiš
posušeno sárce!
So šenjë trudne naše noe?
Nan še kradejo dušo?
Nas srenća nebesa zaliva?
O Mati te žalostnih,
hladi bouno sárce,
kaži nan pot zdrauja.
Anu Velika lava zablíšči,
záke za trudon
nan pride živienje!

Sveta si, zemlja

Seme, dano zemlji,
hiti v klasje:
po dolinah, po gorah
vidiš vse rasti.
Ravan in gora
nam ustvarjata nov svet.
Dušo naših polj vsrkavamo,
do nas prihaja glas planinskih pašnikov,
ljubkujemo spet ritem svojih rok,
ramen.
Se mar prebujamo iz sna?
Ali pa usiha v nas besieda?
Sveta si, zemlja,
ki sena nam daješ
in otave,
ki pozdraviš
razorano roko,
ki z roso izsušeno
nam srce namočiš!
So naše noge še utrujene?
Nam dušo kradejo še zmerom?
Nas sreča nebeška zaliva?
O Mati vseh nesrečnikov,
osveži nam utrujeno srce,
k zdravju nam pokaži pot.
In Velika glava zablíšči,
ker po vsem garanju
prihaja k nam življenje.

Kateri letni čas je razviden v pesmi? S katerimi besedami je označen?

Pesem opisuje fizično naporno kmečko življenje: poišči vse izraze, ki opozarjajo nanj.

Poskušaj pojasniti, kako avtor opisuje zemljo. Poveži s prejšnjim odgovorom. Pri-merjaj opis zemlje v Gradnikovi in Černovi pesmi.

Aurelio Cantoni (Lelo Cjanton) (1922–2009)

Aurelio Cantoni je bil rojen leta 1922 v Vidmu. Leta 1946 je začel pesniti in pisati prozo v furlanščini in italijanščini. Za svoje literarno delo je prejel številna priznanja.

Literatura

Anna Bogaro: Cantoni Aurelio. V: *Dizionario biografico dei friulani, Nuovo Liruti on line*. <http://www.dizionariobiograficodeifriulani.it/cantoni-aurelio-lelo-cjanton/> (15. 10. 2018).

Te tiare

Sotiare 'e je la vite dal lidric,
dal sorc e dal forment:
sot
come il cûr,
diamant,
stele de vite...
O ce murî ch'al è il murî te tiare
sint contadins, nudrîz di firmament!

Ta zemlja

Podzemno je življenje radiča,
sirka in pšenice:
prikrito
kot srce,
diamant,
zvezda življenja ...
O, kakšna smrt je smrt te zemlje
brez kmetov, ki hrani jih vsemirje!

Prev. Dana Čandek

Pesnik primerja kmečke pridelke, ki rastejo pod zemljo, s srcem, z diamantom in zvezdo. Kaj imajo po tvojem skupnega vsi ti elementi?

Poišči povezavo med življenjem in smrtjo ter med rodovitno in nerodovitno zemljo pri Gradniku in Cantoniju.

Bernardino (Dino) Virgili (1925–1983)

Dino Virgili se je rodil v Caresettu (Martignacco) leta 1925. Po poklicu je bil učitelj. V njegovih delih prevladujeta tematika zemlje in tematika izseljenstva. Umrli je v Vidmu leta 1983.

Literatura

Rienzo Pellegrini: Virgili Dino. V: *Dizionario biografico dei friulani, Nuovo Liruti on line*. <http://www.dizionariobiograficodeifriulani.it/virgili-dino/> (15. 10. 2018).

Cjanzon dal frut dai cuêi

Jo 'o soi chel frut dai cuêi,
'o cjali i cjamps di mai.
Soreli, pônti achì,
sta tant dongje di me,
jo 'o soi chel frut dai cuêi.

Jo 'o soi chel frut dai cuêi,
'o cjanti dutaldì
in alt tal clip celest,
lu tocj cu lis mans:
jo 'o soi chel frut dai cuêi.

Pesem o zrelem plodu

Jaz sem zreli plod,
ki majska polja gledam.
Sonce, k meni pridi,
čim bliže pridi,
jaz sem zreli plod.

Jaz sem zreli plod,
ki celi dan prepevam
visoko v nebeško toplino.
Tipam ga z rokami:
jaz sem zreli plod.

Prev. Dana Čandek

Nekateri obravnavani pesniki včasih zemljo poimenujejo kot »mater zemljo«, ker iz nje vzklijejo različni sadovi. Povezavo z materjo lepo ponazarja furlanska beseda *fruts*, s katero lahko poimenujemo bodisi sadeže bodisi otroke. Poišči besedno zvezo, ki govori o sadežu v Virgilijevi pesmi. Označi z različnimi barvami besede, ki prikličejo različne čute.

Franco (de) Gironcoli (1892–1979)

Franco de Gironcoli se je rodil leta 1892 v Gorici. Po poklicu je bil zdravnik. Ob koncu druge svetovne vojne je objavil dve krajši pesniški zbirki, v katerih izpostavlja spomin na svojo domačo zemljo. Umrli je na Dunju leta 1979.

Literatura

Gabriele Zanello: Gironcoli (de) Franco. V: *Dizionario biografico dei friulani, Nuovo Liruti on line*. <http://www.dizionariobiograficodeifriulani.it/gironcoli-de-franco/> (15. 10. 2018).

Pâs de campagne

Pâs de campagne
serene! Dolcezze
tivide d'otòm prevanzât!
L'anime nine
'ne fofe strachezze,
e la tiare si polse
dopo vê frutât.

Podeželski mir

Podeželski mir,
spokojnost! Mila
toplina pozne jeseni!
Otroška duša
mehka utrujenost
in zemlja počiva
po obilni letini.

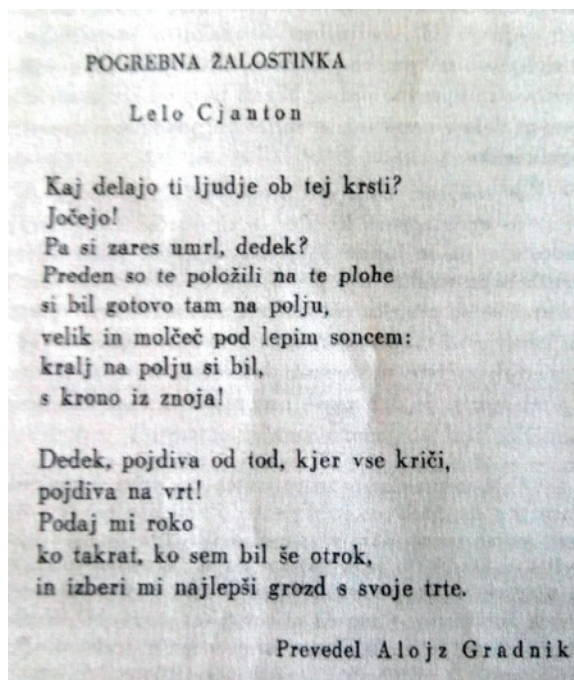
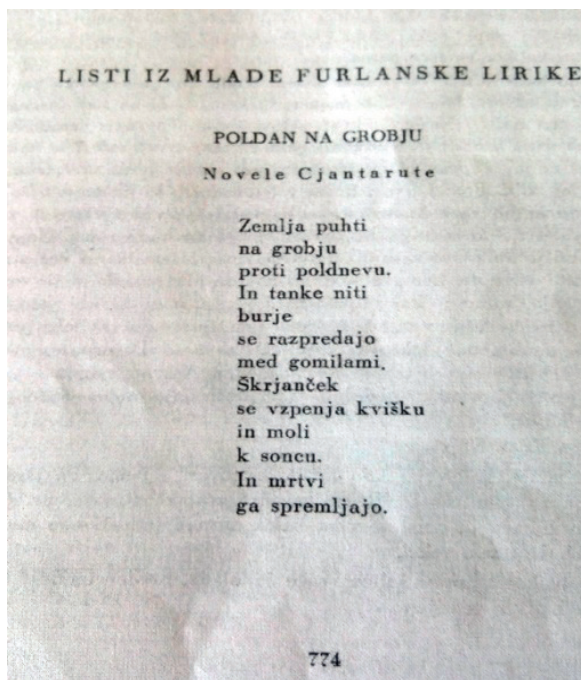
Prev. Dana Čandek

Z barvno ilustracijo ponazori prebrano pesem.

Bi lahko rekli, da je iz pesmi razbrati podobno navezanost na domačo zemljo kot pri ostalih pesnikih (Gradnik, Černo, Virgili, Cantoni)? Poskusi v vsaki od obravnavanih pesmi najti besede, ki kažejo na pesnikov ljubeči odnos do rodne zemlje.

1.2. Medkulturna prepletanja

Pesniki na Goriškem in Videmskem so v različnih jezikih izpovedali podobno ljubezen do domače zemlje. Nekateri med njimi so bili tudi v osebnih stikih. V rokopisni zapuščini Alojza Gradnika v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani (Ms 1398, IV. korespondenca) smo denimo našli pismo A. Cantonija, ki je naslovljeno na Gradnika. Pismo je napisano v italijanščini in ima zaključni pozdrav v furlanščini. Poslano je bilo iz Vidma v Ljubljano, dne 28. decembra 1960. Cantoni se je v pismu zahvalil Gradniku, ker je prevedel nekaj njegovih pesmi iz furlanščine v slovenščino ter jih objavil v slovenski reviji *Naša sodobnost*. V tej reviji so poleg Cantonijevih pesmi objavljene še pesmi D. Virgilija in pesnice Novelle Cjantarutti. Vsi trije so namreč ustvarjali v okviru skupine *Risultive*.

Listi iz mlade furlanske lirike, odlomka Gradnikovih prevodov furlanske poezije v reviji *Naša sodobnost* iz leta 1960

Podoben prijateljski stik med pesniki, ki so pisali v različnih jezikih, sta zabeležili poeziji Biagia Marina iz Gradeža in že omenjene Novelle Cantarutti. Prvi je spoštljiv odnos do furlanske zemlje izpovedal v pesmi *Tera furlana*, pesnica pa mu je ob smrti poklonila pesem *Sun tuna capa di Biagio Marin*.

Biagio Marin (1891– 1985)

Biagio Marin se je rodil v Gradežu leta 1891. Od deveta leta naprej se je šolal v Gorici. Kot dijak je šolanje nadaljeval na tamkajšnji nemški gimnaziji. Študij je končal na univerzi v Rimu. Svojo najbolj znano zbirko pesmi *Canti de l'isola* je napisal v gradeškem narečju. Umrli je v Trstu leta 1985.

Literatura

Elio Cipriani: *Biagio Marin. L'uomo, l'ambiente*. http://www.biagiomarin.it/pagine/Biagio_Marin.htm (15. 10. 2018).

Hiša Biagia Marina v Gradežu

Foto: Barbara Zlobec

Tera furlana

Hè vendemiaio nel fior de la to vigna,
do vogi mori comò l'ua moscada,
e una boca ridente dura e asprigna
comò susina tolta a mesa strada.

Solo le roge d'aqua cristalina
sa li ciacolà minuo de quela boca,
e una lengua che xe caressa fina
me musicheva l'anema tarloca.

Lengua furlana dolse e veludina,
vilota de l'amor a la fontana,
pianura a gran e vin su la colina,
e in alto i munti de color gensiana.

Tera furlana: tante aque che cala
al mar vagabondando tra i paisi,
e strae che drite va per misi
de l'aque salse verso tramontana.

Me gero fantulin che t'hè scoperta;
soneva 'l vento l'orgheno tra 'l gran;
me gero vela tesa duta verta,
le fiumere scoreva pian a pian.

Hè fato tante volte le to strae,
t'hè basagia sui vogi e su la boca,
e, vecio, canto in cuor la filastroca
de l'amor tovo ne la granda istae.

Furlanska zemlja

Nabral sem sadove iz osrčja tvojega vinograda,
tvoje temne oči kot rdeče namizno grozdje,
tvoja usta nasmejana in trda, malce kislá,
kot še nedozorela sliva.

Le curki bistre vode
poznajo prosojne besede tvojih ust
in jezik, ki nežno boža
s svojo melodijo brezskrbno dušo.

Furlanski jezik, sladek in mehak,
ki poje o ljubezni iz izvira,
pšenična polja v ravnini, na gričih trte,
tam gor pa hribi, kot encijan plavi.

Furlanska zemlja: nešteto voda, ki se
po vaseh valijo in se v morje izlivajo,
in neskončne poti, ki z morja
se pnejo naravnost na sever.

Bil sem otrok, ko sem te spoznal;
veter je v žitu na orgle igral;
bil sem jadro, napeto in razprto,
in vodni tokovi žuboreli so lahko.

Neštetokrat prehodil sem tvoje poti;
na usta poljubil te in na oči,
zdaj moje staro srce prepeva pesem
o tvoji ljubezni v veličastnem poletju.

Prev. Dana Čandek

Kot lahko razberemo iz izvirnega besedila, Biagio Marin ni pisal v furlanskem jeziku, pač pa v gradeškem narečju. Gradež, it. *Grado*, je obmorsko mesto. Poišči ga na zemljevidu.

V pesmi poišči ukrasne pridevke in poosebitve, ki jih avtor uporabi.

Novella Cantarutti (Novele Cjantarute) (1920–2009)

Novella Cantarutti se je rodila leta 1920 v Spilimbergu. Diplomirala je v Rimu iz italijanske literature. Živela je v Vidmu, kjer je bila zaposlena kot učiteljica.

Literatura

Rienzo Pellegrini: Novella Cantarutti. V: *Dizionario biografico dei friulani, Nuovo Liruti on line*. <http://www.dizionariobiograficodeifriulani.it/cantarutti-novella/> (15. 10. 2018).

Sun tuna capa di Biagio Marin

'A s'invèna
la tô vous
drenti 'na capa
chi tu mi à' lassât
e 'a mi compagna,
tal gotâ da l'ora,
cul sió cjant,
come di voga granda,
tal viac' davièrt
ch'al passa
i cunfins dal mont.

V morski školjki Biagia Marina

Tvoj glas
zaplava
pod morsko školjko,
ki si mi jo pustil v spomin,
in me spremlja,
s svojim petjem,
medtem ko čas mineva,
kakor močan zamah z veslom
na sončni poti,
ki prestopa
meje sveta.

Prev. Dana Čandek

V obravnavani pesmi se pesnica spominja Biagia Marina in njegovega glasu, ki prihaja iz školjke, ki ji jo je pesnik podaril.

Biagio Marin je bil v stiku tudi s pesnikom Pierom Paolom Pasolinijem.

Pier Paolo Pasolini (1922–1975)

Pier Paolo Pasolini, pisatelj, pesnik, prevajalec, novinar, režiser, dramaturg, slikar in politik, se je rodil leta 1922 v Bologni. Njegova mati je bila po rodu Furlanka. Večino otroštva je preživel v Furlaniji, v prvem letniku gimnazije pa se je z družino preselil v Emilijo, kjer je na bolonjski univerzi končal študij italijanskega jezika in književnosti. Počitnice je preživel v materini rojstni hiši v Casarsi, v Furlaniji. Njegova prva pesniška zbirka v furlanščini *Poesie a Casarsa* je nastala iz navezanosti na materino rodno zemljo in iz spominov na otroštvo v Furlaniji. Pier Paolo Pasolini je zaslužen za preporod furlanskega jezika in literature. V Casarsi je ustanovil *Akademijo v furlanskem jeziku* ter pripravil programski manifest (1945), v katerem je zasnoval razvoj furlanskega jezika in literature. Umrl je leta 1975.

Literatura

Giorgio Faggin: La poesia friulana del novecento. V: W. Belardi idr. (ur.): *La poesia friulana del novecento*. Roma: Bonacci, 1987. 35–81.

Rienzo Pellegrini: Pasolini Pier Paolo. V: *Dizionario biografico dei friulani*, Nuovo Liruti on line. <http://www.dizionariobiograficodeifriulani.it/pasolini-pier-paolo/> (15. 10. 2018).

Centro studi Pier Paolo Pasolini Casarsa della Delizia

Študijski center Piera Paola Pasolinija v rojstni hiši njegove matere v Casarsi

Foto: Ana Toroš

Dedica

Fontana di aga dal me pais.
A no è aga pì fres-cia che tal me pais.
Fontana di rustic amòur.

Posvetilo

Vodnjak iz moje vasi.
Ni je čistejše vode od vode iz moje vasi.
Vodnjak prvinske ljubezni.

Prev. Dana Čandek

V času naših pradedkov in prababic so bili vodnjaki prostor srečevanja in druženja. Ali obstajajo vodnjaki v kraju, kjer živiš? Ali poznaš kakšno zgodbo starejših krajanov, ki je povezana z vodnjakom?

Pesem *Dedica* je nenavadno kratka, sestavljena samo iz treh verzov in iz ene same podobe, tj. podobe vaškega vodnjaka. Po vsej verjetnosti pesnik obuja spomine na materin rodni kraj, kjer je tudi sam preživel otroštvo. Na podlagi prebrane pesmi poskusi razbrati, kakšen odnos je imel do tega kraja.

Medkulturna prepletanja

Gradnikova in Pasolinijeva mati sta bili Furlanki. Oba pesnika sta bila zelo navezana na mater in sta jo ovekovečila v svojih pesniških izpovedih. Prav tako sta bila zelo navezana na rodne kraje, ki so prav tako dobili svoj slavospev na straneh njune poezije.

2. ŽIVLJENJE NA KMETIH

Oglej si spodnjo fotografijo. Imajo tvoji stari starši kakšno podobno fotografijo? So ti kdaj pripovedovali o življenju v svoji rani mladosti? Kako so si krajšali čas ob večerih? Meniš, da so uporabljali električno energijo?

Čas trgatve v Medani
v tridesetih letih
20. stoletja
Foto: Alojz Gradnik

Alojz Gradnik

Gl. življenjepis v poglavju *O zemlja sladka*.

Jesenski večer v Medani (odlomek)

Sonce zašlo je, Italije širne ravnine
v sinji daljavi žarijo od zarje večerne:
zdaj je vse v zlatu še modrozeleno obzorje,
zdaj ga obroblyajo proge in samo sivina
zgrinja se preko neba in ga vsega prekrije.
Mrak se že dela, odmevajo s ceste koraki:
kmetije se vračajo s travnikov, dolgo kosišče
trdno počiva na rámenih, oselnik samo
niha ob bedrih se čvrstih pri urnejši hoji.
Skoro za njimi začuje ropot se škalirjev
polnih otave, počasi jih vlečejo voli.

Zadaj za vozom pa stopajo v gruči dekleta
z grabljami, z vrči, s košaro in praznimi lonci.
Slap njih besede so, šala vrsti se za šalo,
v smeh njih klopot pa se meša njih cokol lesenih.
Bolj se mrači in že šviga plamen na ognjišču
in osvetljuje kozice in lonce na napi
in pokrivače bakrene viseče na steni.
V kotlu že voda zavrela je, moko koruzno
siplje vanj sestra in z betom lesenim jo meša,
da nam pripravi polento: obrača, obrača,
zmes vse bolj gosta je, strja se, skorja rjava
dela na dnu se že, znamenje, da se že lahko
kotel odstavi. Ko sestra na ploščo leseno,
vso še puhtečo, polento prevrne, na kose
z nitjo razreže jo. Sedemo k mizi, le mati
prej se prekriža in moli, za njo bolj nemarno
drugi po vrsti: zvenijo zdaj žlice in noži,
v roko iz roke prehajajo čaše z rebulo.

Jesen v Brdih Foto: Ana Toroš

V pesmi je prikazan jesenski večer. Katere barve si predstavljaš ob misli na jesen?

V poznem večeru se kmetje vračajo domov. Kaj so počeli na travnikih, poljih in v vinogradih?

V čem vse je po tvojem danes družinsko življenje na kmetih drugačno kot v pesmi?

Celso Cescutti (Argeo) (1877–1966)

Celso Cescutti se je rodil v Flaibanu (Videm) leta 1877, tu je tudi umrl leta 1966.

Literatura

Rienzo Pellegrini: Cescutti Celso. V: *Dizionario biografico dei friulani, Nuovo Liruti on line*. <http://www.dizionariobiograficodeifriulani.it/cescutti-celso/> (15. 10. 2018).

EDUKA2

Sere d'estât in paîs

'L è il soreli tramontât,
reste il cil dut indorât;
si fâs scûr, finît 'l è il di,
lis fadis stan par finî.

Torne a cjase il contadin,
su la spale 'l à il falcin;
va sujansi dal sudôr,
sodisfat dal so lavôr.

Duc' bandonin la taviele,
cui ten forcjîs, cui riscjiele,
cui sburtant carîolis,
cui cun gjambis di panolis;

cui 'l à cocis, cui sorghete,
cui cul mùs a la carete;
cui sul cjâf, cui puarte in braz,
cui striscine sterps e acaz.
Passin cjârs, nemâi, son fruz
cu lis pioris, cui fassuz;
chei bugurlin, chês begehrlin,
'l è un sussûr: clamant si sberlin...

Son dindiaz cui fruz ch'a uchin,
i ôcs a' zighin, chei piuchin,
chel al cjantem chê a sivile,
la marmaje e' jentre in vile.

E la vile 'a è indafarade,
duc' prepare la bocjade;
nûl di stiz, balconi che fumin...
Dongje in cjase a' spietin i umin,
li a sintî intant il lengaz
che a' ur cjante il cjadenaz.

Po finint al va il sussûr;
duc' a' cenin; si è fat scûr.
A' si sint par chi e culî
dî il rosari e...sù a durmî.

Poi dut zito: niun nol olse
disturbâ chel strac ch'al polse.

Avost 1908

Poletni večer na vasi

Sonce je že zašlo,
ostaja le zlato nebo;
mrači se, izpel se je dan,
napočil je čas za oddih.

Kmet se vrača domov,
na rami nosi koso;
s čela si otira znoj,
zadovoljen z opravljenim delom.

Vsi zapuščajo polja,
eni z vilami, drugi z grabljami,
eni s samokolnicami,
drugi s koruznimi stebli;

eni nosijo buče, drugi koruzo,
eni na vozu z osličkom;
eni na glavi, eni pod roko,
eni v naročju nosijo suhljad in vejevje.
Mimo grede vozovi, živali, otroci
z ovčami in povezanimi snopi,
otroci so glasni, ovce blejejo,
hrupno je: na ves glas se kličejo ...

Tam so purani in otroci, ki veselo vriskajo,
gosi gagajo, eni čivkajo,
drugi pojejo in tretji žvižgajo,
gruča otrok se vrača domov.

Vas oživi med delom,
vsi se pripravljajo na obed;
nad ognjiščem megla, ob oknu dim ...
Pred hišo čakajo možje,
ki medtem poslušajo
pripovedi verige nad ognjiščem.

Hrup nato pojenja;
vsi sedejo k večerji in se zgrne noč.
Vsepovsod se sliši
žebranje rožnega venca in ... ajde, spat.

Zdaj je vse tiho: nihče si ne upa
motiti tistih, ki utrujeni počivajo.

Avgust 1908
Prev. Dana Čandek

Kateri del dneva na kmetih prikazujeta pesmi? Opazuj zvočne in barvne vtise prihoda kmetov v vas.

Kdaj je vas tišja – pred sončnim zahodom ali tik po njem? Poskusi pojasniti, zakaj.

Katera kmečka orodja odkriješ v obeh pesmi? Katere domače živali našteva Cescutti?

Ermete Zardini (Tite Robul) (1868–1940)

Ermete Zardini se je rodil v Krminu leta 1868. Študiral je v Ljubljani. Leta 1926 je objavil zbirko *Un pôs di ratàis in furlan cormonês*. Umrli je leta 1940.

Literatura

Rienzo Pellegrini: Zardini Ermete. V: *Dizionario biografico dei friulani, Nuovo Liruti on line*. <http://www.dizionariobiograficodeifriulani.it/zardini-ermete/> (15. 10. 2018).

Zene contadine

Al sglinghine il ciadenaz
a iè ore di struciale
i frutùz son come màz
golosand stan a cialale.

Cialde a fume su la brê
zale, d'aur come 'l soreli
e chei atôr: »Anìn, spessê«
»Zitto! Il prin a l' è 'l plui vieli!«
Cun t'un fregul di tuciùt
(il cicìn al è pa' granc')
duc a nètìn il platùt,
duc a tàsin: e 'nd'è tanc!

Ma dopo zene se spespeâ
a là a durmì ... e ronzeà!

Kmečka večerja

Veriga zažvenketa,
čas je za obed
neučkani otroci
željno gledajo.

Na deski se polenta
vroče kadi, kot sonce zlato,
vpijejo vsi: »Dajmo, pohitite!«
»Tišina! Prednost najstarejšim!«
S slastnim koščkom
(meso je za odrasle)
vsi krožnike pomažejo
in molčijo: veliko jih je!

Po večerji vsi v posteljo
Pohitijo ... in že smrčijo!

Prev. Dana Čandek

Na podlagi prebranih pesmi poskusi odgovoriti na naslednja vprašanja:

Kakšen pomen je imela polenta v kmečkih družinah preteklega stoletja? Kdo jo je običajno pripravljajl? Kje in v čem so jo običajno pripravljali? S čim so jo razrezali? Kako so jo razdelili? Katere barve je polenta v prebranih pesmih? Ali poznaš tudi belo polento?

Pred večernim obedom so imele družine še poseben obred. Katerega?

Ognjišče v zaselku Arčoni, Renče

Foto: Nives Hvalica

Predlog za izlet po poteh furlanske kulture: ogled muzeja o kmečkem življenju (Museo Cjase Cocel di Fagagna).

3. PRETRESI POTRESA IN MIGRACIJ

Ali imaš sorodnike v tujini? Ali veš, kdaj so se izselili in zakaj? Ali kdaj obiščejo rodne kraje? Imajo domotožje? So se težko privadili na novo okolje? Kateri jezik govorijo?

Predstavljal si, da moraš za dolgo časa odpotovati od svojih najdražjih. Kaj bi našlo prostor v tvojem kovčku?

Leonardo Zanier (1935–2017)

Leonardo Zanier se je rodil v Maranzanisu leta 1935 in umrl v Riva San Vitale leta 2016. Zanier je osebno doživel izkušnjo odhoda s svoje zemlje.

Literatura

Rienzo Pellegrini: Zanier Leonardo (1935–2016). V: *Dizionario biografico dei friulani, Nuovo Liruti on line*. <http://www.dizionariobiograficodeifriulani.it/zanier-leonardo-1935-2016/> (15. 10. 2018).

Las valís di un emigrant

las valís di un emigrant
no an peçots denti
ma sperança
e sperança las sôs mans
ma sôl las primas voltas
dopo il so non:
emigrant
al diventa il so mistîr
e al impara ch'a nol va par vivi
ma par no murî

Prtljaga migranta

prtljaga migranta
ne nosi oblačil,
nosi upanje
njegove roke so upanje,
a samo prvič,
potem njegovo ime:
migrant
postane njegov poklic
in zave se, da ne odhaja, zato da bi preživel,
odhaja, da ne bi umrl

Prev. Dana Čandek

Kateri dve besedi v pesmi se povezujeta z upanjem? Kaj po tvoje to pomeni?

Migracije so lahko posledica različnih dejavnikov. Eden od njih so tudi hude naravne nesreče, npr. potres. Potres v Furlaniji leta 1976 je bil močan potres s serijo večjih popotresnih sunkov, ki so prizadeli severovzhodno Italijo, predvsem deželno Furlanijo, in severozahodni del Slovenije. Najmočnejša potresna sunka sta nastala v maju in septembru. Epicenter je bil v Huminu (it. *Gemon*a, Italija), ki je bil v potresu skoraj popolnoma porušen. Precejšnja škoda je bila tudi v severozahodni Sloveniji, predvsem v Posočju. Glede na obseg škode je bilo število žrtev razmeroma majhno, saj so ljudje po prvem opozorilnem sunku približno minuto pred glavnim sunkom zapustili svoje domove. Kljub temu je umrlo 939 ljudi, 2400 je bilo ranjenih. Zaradi poškodb na stavbah je po prvi seriji sunkov ostalo brez strehe nad glavo skoraj 160.000 ljudi. Domovanja so prebivalci začeli popravljati, a je po septembrskih sunkih število brezdomcev znova naraslo na 70.000. Kljub mednarodni pomoči in naglici zaradi bližajoče se zime je še konec leta večina živela v zasilnih prebivališčih.

Potres je imel velik vpliv na življenje ljudi na območju potresa – tudi na kulturno življenje na tem območju. Kar nekaj furlanskih pesnikov je začelo z literarnim ustvarjanjem po potresu. To je izhajalo iz intimne, čustvene potrebe po ohranitvi kulture, ki jo je potres dodobra načel. Podobno potrebo po ohranitvi življenja, ki je za vedno ostalo pod potresnimi ruševinami, v poeziji je začutila tudi pesnica iz Rezije, Silvana Paletti.

Literatura

Anna Bogaro: *Letterature nascoste: storia della scrittura e degli autori in lingua minoritaria in Italia*. Roma: Carocci, 2010. 149.

Anna Bogaro (ur.): *Minorities not Minority: A window on Italian Cultures 3. Poets from Friuli*. Cinnamon Press, 2014. 10.

Janez Dolenc idr. (ur.): *Potresni zbornik*. Tolmin: Temeljna kulturna skupnost: Odbor za ugotavljanje in odpravo posledic potresa, 1980.

Silvana Paletti (roj. 1947)

Pesnica Silvana Paletti se je rodila leta 1947 na Ravanci v Reziji. Kot nekatere furlanske pesnike je tudi njo potres leta 1976 spodbudil, da je začela pesniti. Piše pesmi, pravljice in pripovedke. Leta 2003 je izšla njena pesniška zbirka *Rozajanski serčni romonenj / La lingua resiana del cuore / Rezijanska srčna govornica*, ki poleg izvornih pesmi v rezijanščini vključuje še prevode pesmi v knjižno slovenščino in italijanščino.

Literatura

Roberto Dapit idr. (ur.): *Rezija naša*. Čedad: Kulturno društvo Ivan Trinko, 2008. 55.

Silvana Paletti

Foto: KD Ivan Trinko

Tres

Stare lipe vasice,
kan šyl wäš glas,
same ližiŧa,
wdarjane na smärti,
kumüj težita düšo.
Hišice, cirkvice wškröpjane,
smlide, spadoč, marjoč,
same, zapuščane, jöčata,
zadüšjane od toga dïma,
od tëh skal spadoč.
Čärna nuč, strašna nuč,
möcni glas od matere zamje.
Smärt, potwa po dułini.
Jüdi, živiŧa biži,
düša niŧa pokojä.
Strah jë tu-w kostä.
To se kliče, to se jišče,
to se gubi, to se ni vïdi.
To ni bo se vïdalö vič.
Pa pot, ni vič ita.
Pa noga päsa ni,
da ti mašij rep.
Čärna nuč, strašna nuč,
möcni glas za šlovëka,
za ga spomanüt, da ko jan jë.

Potres

Stare, lepe vasice,
kam je šel vaš glas?
Same ležite,
do smrti zadete,
komaj še dihate.
Hišice, cerkvice razpokane,
blede, razpadle, omrtvele,
same zapuščene jočete,
zadušene od prahu
skal, ki se rušijo.
Črna noč, strašna noč,
močan glas matere zemlje.
Po dolini potuje smrt.
Ljudje, živali bežijo,
duša nima pokoja.
Strah je v kosteh.
Ta kliče, ta išče,
ta se zgubi, tega videti ni.
Ne bomo ga videli več.
Tudi pot ni več tista.
Nobenega psa ni,
da bi pomahal ti z repom.
Črna noč, strašna noč,
močan glas človeku,
da ga spomni, kaj je.

Koga nagovarja lirski subjekt v pesmi? Kakšna čustva vzbujata pesem v tebi? Kateri verz se ponovi dvakrat? Zakaj? Razloži verz »Po dolini potuje smrt«. Kaj je ostalo v vaseh po potresu?

Renato Quaglia (roj. 1941)

Renato Quaglia se je rodil na Solbici (Rezija) leta 1941. Je raziskovalec in pesnik. Najprej je študiral bogoslovje, posvečen je bil leta 1965, a je že štiri leta kasneje zapustil duhovniško službo. Medtem je nekaj let študiral psiho-sociologijo v Belgiji, kasneje pa je v Vidmu opravljal različne poklice. Piše osebnoizpovedne in domoljubne pesmi v rezijanskem solbaškem govoru. Leta 1985 je izšla njegova zbirka pesmi *Baside*, za katero je leta 1986 prejel nagrado Prešernovega sklada.

Literatura

Roberto Dapit idr. (ur.): *Rezija naša*. Čedad: Kulturno društvo Ivan Trinko, 2008. 37.

Potres

Gorko to bilo žvečara
ko zemlja se potresala
ko gore so se cipile
nu hiše so spaduwale

Ožgane oka wstrašane
porižen onj so vidale
midveda wuz te doline prodave
ma nisamo se verwale

Uwa naše otrokave
so čule sklæe tunkane
nu robave so krčale
nu otroce so brižžale

Mwej na taka rič se vidala
svit w konco se naradel
pa te dušice wstrašane
tej wtičace so bižale

Se skrila višta Bogawa
rožarja več ni mogala
koj ti sadinave fudičave
za nes ni so nen gowkale
Šejst dnuw maja 1976

Potres

Bilo je vroče ta večer
ko se je zemlja stresala
ko so se gore trgale
in hiše so razpadale

Razprl strah nam je oči
smo ogenj v risu videli
medveda v prodnatih tesneh
pa nismo si verjeli mi

Naše uho otroško še
je čulo kotaljenje skal
ko so se hribi krhali
ko se je čul otroški vrišč

Ni takih še bilo reči
svet konec je jermal
duhovi naših logov pa
kot ptičice so begali

Obličje božje skrilo se
ni več molitev slišalo
le podrtije te hudičeve
so zdaj za nami túlile
Šestega maja 1976

V katerem delu dneva se je zgodil potres? Kaj se je dogajalo z naravo v času potresa?

Izpiši vse neznane besede in poišči razlago zanje v slovarju.

4. PUSTITE NAM ROŽE.

V katerem jeziku najlaže govoriš o svojih čustvih? Kaj pa tvoji sošolci? Zakaj misliš, da je temu tako?

Aldo Clodig (Aldo Klodič) (1945–2015)

Aldo Klodič se je rodil v Klodiču v družini, v kateri so imeli svoje korenine znameniti intelektualci kot Anton, Maks in Ivan Klodič. Leta 1969 je bil med ustanovitelji kulturnega društva Rečan. Vedno je skrbel, da bosta slovenska domača beseda in kultura močno zasidrani v domače okolje, predvsem med mlade. O ljubezni do tradicije je bil prepričan, da gre za živo kulturno dediščino in jo je treba tudi obnavljati in razvijati. V ta okvir sodi zamisel *Senjama beneške pjesmi*. Bil je tudi med ustanovitelji Zavoda za slovensko izobraževanje in dvojezične šole, sodeloval v mnogih slovenskih društvih in organizacijah, še posebno pri Beneškem gledališču, za katerega je napisal in zrežiral več del. Pisal je poezijo in leta 2009 izdal zbirko *Duhuor an luna*. Objavljal je v antologiji *Besiede tele zemlje* (2004), v *Slavia dilecta* (2004), *Trinkovem koledarju*, zborniku *V nebu luna plava* (2007). Napisal je tudi knjigo o pohodu Čez namišljeno črto (ob 10. obletnici istoimenske pobude) ter knjigo o vasi Hostne. Poleg tega je bil navdušen pevec zbora Rečan, ki ga je več let tudi vodil, in ustanovitelj vokalne skupine Trepetički. Prejel je Gujonovo priznanje.

Pustita nam rože

Kajšan ti lahko porče:
Če puode napri takole,
umarjemo preca le vsi.
Pa tuole nie ries an na bo.

Pustita nam piet takuo, k' nam je všeč,
guorit an uekat, pisat an še brat
po tistim jiziku, ki mat na zibel
z vso nje ljubeznijo navadla nas je.

Pustita nam imiet vse bratre za bratre,
vso našo družino nazaj kupe diet.

Pustita nam rože po našim sadit,
zvonit za novico po našim zvoni:
potlè bosta vidli, če znamo še mi
veselo zavriskat, ku včasih sta vil!

Vir: David Klodič

Lasciateci i fiori

Qualcuno ti potrebbe dire,
che di questo passo
il nostro destino è morte.
Non è vero, così non sarà!

Lasciateci cantare come a noi piace,
parlare, urlare, scrivere e leggere
in quella lingua, che fin dalla culla,
la mamma, con il suo amore, ci insegnò.

Lasciate che tutti i fratelli
siano, per sempre, nostri fratelli:
lasciateci riunire la nostra famiglia.

Lasciateci curare i fiori come noi sappiamo fare,
annunciare le notizie con le nostre campane,
e poi vedrete, che anche noi, saremo capaci
di urlare di gioia, come qualche volta, fate voi!

Kateri jezik je za lirskega subjekta najpomembnejši? Zakaj mu je tako zelo pomemben?

S katerimi spomini ga povezuje? Kaj vse bi želel delati/izraziti v tem jeziku?

Ali lirski subjekt govori le v svojem imenu ali v imenu skupnosti? Utemelji svoj odgovor.

Kako si razlagaš misel *pustite nam rože po naše saditi*? Kaj bi lahko pomenila? Ali gre za preneseni pomen? Katero pesniško sredstvo je pesnik uporabil?

Leonardo Zanier

Gl. življenjepis v poglavju ***Pretresi potresa in migracij***.

Identitât

simpli di plui si zura
si barufa
si spostin cunfins
si si sbugjela
a si fan gueras
pa santissima identitât

ma l'identitât ce êse?
a dîli in curt e duta:
che s'î fos su Marte
mi sintares cjericul
e co soi in Africa
mi sint European
co soi in Portugal talian
co soi a Roma furlan
co soi a uдин cjargnel
co a Tomieç comeljanot
e a Comelijans maranzanot
e s'î soi a Maranzanas.
no stin a confondi parplasê
la famea „Di Pasca“
la mê
cun chê di chei „Dal Ghet“
intausa pôc di sest
vegnûts cuissà da dontri
magari da Sighiet

insomas resons
da vendi indai e in vares
e chest lu si capis subit
par vê in grant sospiet

Identiteta

Vedno bolj prisegajo
se kregajo
premikajo meje
parajo trebuhe
in delajo vojne
za presveto identiteto

kaj pa je identiteta?
kratko in jedrnato:
na Marsu
bi se čutil Zemljana
ko sem v Afriki
sem Evropejec
na Portugalskem Italijan
v Rimu Furlan
v Vidmu Karnijec
v Tolmeču sem iz Comegliansa
v Comegliansu iz Maranzanisa
in ko sem v Maranzanisu:
nikar ne mešajte, prosim
družine „Paskinijevih“
moje
s kakimi „Getovimi“
to so neresni ljudje
prišli od kdove kod
morda celo iz Sighieta

torej razlogov
imam in bi še imel na pretek
in vsak razume
da sem do njih nezaupljiv

par odeâju a muart
e salacor copâ
ducj chescj diviers
prin chei dal Ghet
e po' i comeljanors
e i tomiecins
e i uдинês
e i furlans
par no dî i romans
i talians
i portoghês
i europeans
i africans
e ben s'intint i cjerici
domo ch'i fos marzian
(Zanier 1997: 62)

da jih sovražim na smrt
da jih uničim če je treba
vse te drugačne
najprej Getove
pa še tiste iz Cornegliansa
in tiste iz Tolmeča
pa še Videmčane
in Furlane
da ne rečem Rimljane
Italijane
Portugalce
Evropejce
Afričane
in seveda Zemljane
če sem le Marsovec
(Zanier 1996: 14)

Prev. Živa Gruden

Zanierjeva pesem govori o identiteti. Kaj je zanj identiteta?

Kako se spreminja identiteta lirskega subjekta glede na kraj bivanja? Ali opaziš stopnjevanje/geografsko približevanje, od Zemlje, do celine, države, regije, kraja, družine? Pomagaj si z zemljevidom.

Bi lahko rekli, da je Zanierjeva pesem ironična? Bi znal pojasniti, zakaj tako misliš?

5. REKE ŽIVLJENJA, DEROČE ČEZ VERZOV SLAPOVE

Poišči Sočo, Ter in Tilment na zemljevidu. Ali morda poznaš tudi druga poimenovanja zanje (v drugih jezikih)? Kateri kraji so v bližini teh rek? Poišči Gorico.

Opiši reko ali potok, ki teče v bližini tvojega kraja.

Carlo Raimondo Michelstaedter (1887–1910)

Carlo Michelstaedter, Gorica

Foto: Dunja Košuta

Carlo Raimondo Michelstaedter velja za najpomembnejšega goriškega filozofa. Rodil se je leta 1887 v Gorici. Šolal se je na nemški gimnaziji v Gorici, študij s področja filozofije je opravljal v Firencah. Tik pred koncem študija si je na goriškem domu vzel življenje. Pokopan je na judovskem pokopališču v Rožni Dolini. Njegovo literarno zapuščino najdemo v goriški državni knjižnici *Biblioteca statale isontina di Gorizia*.

Literatura

Renato Podbersič: *Jeruzalem ob Soči: judovska skupnost na Goriškem od 1867 do danes*. Ljubljana, Gorica, Maribor: Študijski center za narodno spravo, Goriška Mohorjeva družba, Center judovske kulturne dediščine Sinagoga, 2018. 144–148.

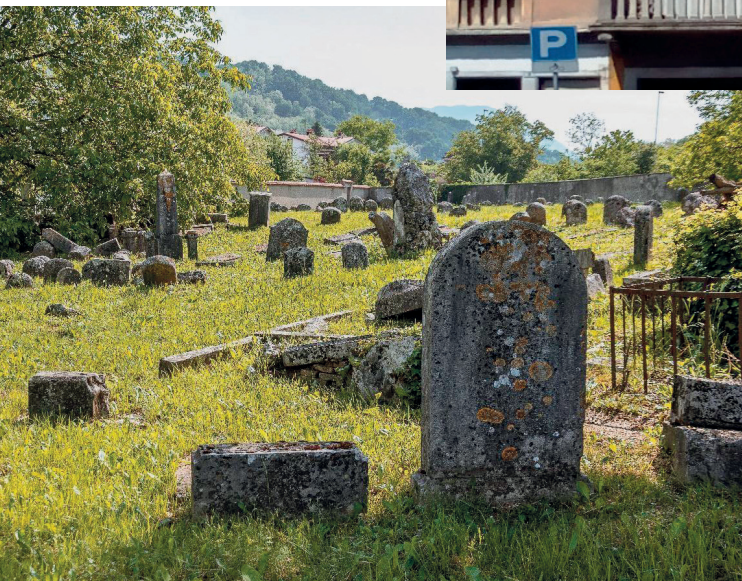

Napis na Michelstaedterjevi hiši
na Travniku, Gorica

Foto: Lionella Costantini

Hiša Carla Michelstaedterja
na Travniku v Gorici

Foto: Ana Toroš

Judovsko pokopališče
v Rožni Dolini

Foto: Dunja Košuta

All'Isonzo

Dalle nevole gole, dai torbidi
monti lontani con lena rabida,
con aspro sibilo soffia la raffica,
rompe la densa greve nebbia,
stringe le basse grigie nubi
e le respinge in onde gravide.

Passa radendo sui pioppi tremoli
- sul nero piano incombe il peso
della ciclopica lotta dell'etere.
Ma a lei più forte risponde l'impeto
selvaggio e giovine del fiume rapido
cui le corrose ripe trattengono:
il suo possente muggito al sibilo
della procella commesce e il vivido
chiaror del lontano sereno
riflette livido, nell'onda torbida.

E al mar l'annuncio porta della lotta
che nebbia e vento nel ciel combattono,
al mar l'annuncio porta del tumulto
che in cor m'infuria quando la nausea,
quando il torpore, il dubbio, l'abbandono
per la tua vista, Argia, più fervido
l'ardir combatte e sogna il mare libero.

Notte del 22 settembre 1910

Soči

Iz snežnih sotesk,
iz daljnih, mračnih gora
silno, ostro, jezno veter divja,
gosto težko meglo razblinja,
nizke sive oblake stiska
in jih v silne valove potiska.

Tresoče topole oplazi
- nad črno ravnino se grožnja začuti
kiklopskega boja v etru.
A nanj se močneje odziva
mlad, divji zagon reke deroče,
ki jo krotijo razjeti bregovi:
rjoenju mogočnemu se
šum nevihte pridruži
in svetli žarek jasnine tam daleč
se v motnem valovju temno zrcali.

In morju prinaša novico o bitki,
ki megla in veter na nebu jo bijeta,
prinaša mu vest o nemiru,
ki v srcu besni mi, ko gnus,
otopelost, dvom, osamelost
ob tvojem pogledu, Argia,
smelo bitko bijejo in o prostranem morju sanjajo.

V noči 22. septembra 1910

Prev. Dana Čandek

Kot pove naslov, je pesem posvečena reki Soči. Kako je opisana narava? Kakšne občutke sproža v tebi? Ali se čuti v pesmi pesimizem?

Reka Soča

Foto: Dunja Košuta

Simon Gregorčič (1844–1906)

Simon Gregorčič se je rodil 15. oktobra 1844 v hribovski vasici Vrsno v bližini Kobarida. Prve pesmi je napisal že v šolskih klopeh. Med prvimi motivi naj bi bila prav reka Soča. Študiral je bogoslovje v Gorici in postal kaplan. Leta 1882 je izšla njegova prva pesniška zbirka *Poezije*. Gregorčiča so že za časa življenja poimenovali »goriški slavček«, njegova zbirka je bila prodana v visoki nakladi in dobila zato oznako »zlata knjiga«. Umrli je v Gorici 24. novembra 1906.

Literatura

Barbara Pregelj: Simon Gregorčič in (literarni) kanon. V: Barbara Pregelj idr. (ur.): *Pogledi na Simona Gregorčiča*. Nova Gorica: Univerza, 2006. 3–5.

Nataša Špolad Manfreda idr.: *Gregorčičeva učna pot*. Kobarid: Osnovna šola Simona Gregorčiča Kobarid, 2007. 5–10.

Soči

Krasna si, bistra hči planin,
brdka v prirodni si lepoti,
ko ti prozornih globočin
nevihte temne srd ne moti –
krasna si, hči planin!

Tvoj tek je živ in je legak
ko hod deklet s planine;
in jasna si ko gorski zrak
in glasna si, kot spev krepak
planinske je mladine –
krasna si, hči planin!

Rad gledam ti v valove bodre
valove te zelenomodre:
temna zelen planinskih trav
in vedra višnjevitost višav
lepo se v njih je zilila;
na rosah sinjega neba,
na rosah zelenih gora
lepoto to si pila –
krasna si, hči planin!

Ti meni si predraga znanka!
Ko z gorskih prišumiš dobrav,
od doma se mi zdiš poslanka,
nesoča mnog mi ljub pozdrav –
Bog sprimi te tu sred planjav! ...
Kako glasno, ljubo šumljaš,
kako čvrsto, krepko skakljaš,
ko sred gora še pot imaš!

A ko prideš na ravnine,
zakaj te živa radost mine?
Kaj trudno ležeš in počasi,
zakaj so tožni tvoji glasi?
Težko se ločiš od hribov,
zibelke tvojega valovja?
Mar veš, da tečeš tik grobov,
grobov slovenskega domovja?
Obojno bol pač tu trpiš,
v tej boli tožna in počasna,
ogromna solza se mi zdiš,
a še kot solza – krasna!

Krasna si, bistra hči planin,
brdka v prirodni si lepoti,
ko ti prozornih globočin
nevihte divje srd ne moti!

Pa oh, siroti tebi žuga
vihar grozán, vihar strašán;
prihrumel z gorkega bo juga,
divjal čez plodno bo ravan,
ki tvoja jo napaja struga –
gorjé, da daleč ni ta dan!
Nad tabo jasen bo obok,
krog tebe pa svinčena toča
in dež krvav in solz potok
in blisk in grom – oh, bitva vroča!
Tod sekla bridka bodo jekla,
in ti mi boš krvava tekla:
kri naša te pojila bo,
sovražna te kalila bo!
Takrat se spomni, bistra Soča,
kar gorko ti srce naroča:
Kar bode shranjenih voda
v oblakih tvojega neba,
kar vode v tvojih bo planinah,
kar bode v cvetnih je ravninah,
tačas pridrvi vse na dan,
narasti, vzkipi v tok strašán!
Ne stiskaj v meje se bregov,
srdita čez branove stopi,
ter tujce, zemlje lačne, vtopi
na dno razpenjenih valov!

Kakšen odnos ima pesnik do reke? Pesem ni razdeljena na kitice, vseeno pa bi jo vsebinsko lahko razdelili na dva dela. Poskusi jo razdeliti.

Pesem ima posebno obliko, zato jo imenujemo tudi likovna pesem. Poskusi ugotoviti, kaj je želel pesnik upodobiti s tako obliko pesmi.

V pesmi poišči posebitve, ukrasne pridevnike in označi rimo.

Sočo opeva tudi Giuseppe Ungaretti v pesmi z naslovom *Reke*

Giuseppe Ungaretti (1888–1970)

Italijanski pesnik, pisatelj, prevajalec, akademik. Rodil se je v Aleksandriji v Egiptu, kamor se je družina izselila zaradi očetovega dela na Sueškem prekopu. Ko je leta 1915 Italija vstopila v vojno, se je kot prostovoljni italijanski vojak boril na Krasu in ob Soči. Nekega jutra v času vojne se je pesnik srečal z reko Sočo in v njej odkril spomine na vse reke svojega življenja. Voda reke Soče je pesnika osvobodila tesnobe prve svetovne vojne.

Literatura

Liliana Mlakar idr. (ur.): *La Grande Guerra vissuta dai Goriziani dal 1914 al 1916 e dal poeta-soldato Giuseppe Ungaretti*. Gorizia: Centro culturale Tullio Crali, 2015. 45–50.

I fiumi

Mi tengo a quest'albero mutilato
abbandonato in questa dolina
che ha il languore
di un circo
prima o dopo lo spettacolo
e guardo
il passaggio quieto
delle nuvole sulla luna

Stamani mi sono disteso
in un'urna d'acqua
e come una reliquia
ho riposato

L'isonzo scorrendo
mi levigava
come un suo sasso

Ho tirato su
le mie quattr'ossa
e me ne sono andato
come un acrobata
sull'acqua

Mi sono accoccolato
vicino ai miei panni
sudici di guerra
e come un beduino
mi sono chinato a ricevere
il sole

Reke

Čepim ob tem pohabljenem drevesu
pozabljen v tej dolini
polni otožnosti
kot kakšen cirkus
pred predstavo ali pa po njej
in gledam
mirno potovanje
oblakov preko lune

Zjutraj sem se ulegel
v žaro vode
in kot relikvija
počival

Soča me je s svojim tokom
kot svoj kamen
gládila

Pobral sem
svoje štiri kosti
in šel
kot akrobat
na vodi

Počepnil sem
pogel svoje obleke
umazane od vojne
in kot beduin
se sklonil da bi ujel
kaj sonca

Questo è l'Isonzo
e qui meglio
mi sono riconosciuto
una docile fibra
dell'universo
Il mio supplizio
è quando
non mi credo
in armonia

Ma quelle occulte
mani
che m'intridono
mi regalano
la rara
felicità

Ho ripassato
le epoche
della mia vita

Questi sono
i miei fiumi

Questo è il Serchio
al quale hanno attinto
duemil'anni forse
di gente mia campagnola
e mio padre e mia madre

Questo è il Nilo
che mi ha visto
nascere e crescere
e ardere d'inconsapevolezza
nelle distese pianure

Questa è la Senna
e in quel suo torbido
mi sono rimescolato
e mi sono conosciuto

Questi sono i miei fiumi
contati nell'Isonzo

Questa è la mia nostalgia
che in ognuno
mi traspare
ora ch'è notte
che la mia vita mi pare
una corolla
di tenebre.

Cotici il 16 agosto 1916

To je Soča
in tu bolje
sem se prepoznal
kot krotko vlakence
vesolja
Moja muka
je tedaj
ko se ne čutim
v harmoniji

Toda te skrivnostne
rôke
ki me mesijo
nevsakdanjo srečo
mi podarjajo

Spet prehodil sem
vse dobe
svojega življenja

To so
moje reke

To je Serchio
ki dva tisoč let morda
iz njega so zajemali
moji kmečki predniki
in moj oče in moja mati

To je Nil
ki me je videl
roditi se in rasti
in goreti od nezavedanja
v raztegnjenih ravninah

To je Sena
in v njeni kalnosti
sem spet se zmešal
in se prepoznal

To so moje reke
v Soči jih preštevam

To je moje domotožje
ki se mi odsvita
v sleherni od njih
zdaj ko je noč
in lastno se življenje zdi mi
cvetni venec
iz temè

Cotiči, 16. avgusta 1916

Cotiči so manjši zaselek v vasi Vrh svetega Mihaela. Katere reke so omenjene v pesmi *Reke*? Ali veš, kaj se je dogajalo na Krasu v času nastanka pesmi?

Riccardo Castellani (1910–1977)

Riccardo Castellani se je rodil leta 1910. Leta 1924 se je družina preselila v Casarso, kjer je bil dejaven Pier Paolo Pasolini, vendar se Castellani v Pasolinijev pesniški krog zaradi drugačnih pogledov na furlanski jezik in literaturo ni vključil. Castellani je eno najpomembnejših imen furlanske poezije po drugi svetovni vojni.

Literatura

Maria Cristina Cescutti: Castellani Riccardo. V: *Dizionario biografico dei friulani, Nuovo Liruti on line*. <http://www.dizionariobiograficodeifriulani.it/castellani-riccardo> (15. 10. 2018).

Tilimint

I pesi cu'l me flanc sui claps frovàs
inta'l misteri trasparint dal timp.
E i scolti l'ansia lungia da to aga,
chel zì pal to distin, e senza pas.
Biel libar Tilimint, pas sei pi soul
e ciùs ta immensa soledàt ti slargis
l'anima to ingropada ta un penseir
ch'i no ti ciatis, par brassà il to doul.
Un doul di ufierta granda senza nòn.
Cussì sui blancs gravòns, senza peraulis
bessoul ti vas nudrint la to passion.
Vuéi i sai chel to rispìr, biel Tilimint.
Lu sint sembràsi inta'l rosàt di fràulis
dal alt tramont, cu'un ciant inmens
tanl vint.

Tilment

Z boki potiskam obrabljene kamne
v prosojni skrivnosti časa.
In prislunhem globoki tesnobi tvojih voda,
ki sledijo usodi in ki zanje ni miru.
Tilment, ki svobodno tečeš išoč samoto,
v večni osamelosti se tvoja žalostna duša
naglo razbohota v nepoznano
misel, da bi vsrkala tvoje tegobe.
Trpljenje velikega, brezimnega žrtvovanja.
Na belih kamnih brez besed
sam hodiš in ohranjaš svojo strast.
Danes prepoznam tvoj dih, prelepi Tilment.
Čutim, kako se preliva v pozni,
jagodno rdeči zaton in mogočno poje
pesem v vetru.

Prev. Dana Čandek

Pesem preveva tesnobno občutenje. Poišči besede (pridevnike, glagole, samostalnike), ki izražajo tesnobo.

Viljem Černo

Gl. življenjepis v poglavju *O zemlja sladka*.

Ter

Koranina naše žeje,
zviéralo, ki poje,
se zливаš med krasí Muzca,
de reš naproui tvojin sinan,
ki so raztreseni po svietu
s tómo
nad striehami.
Božaš njive,
kite, roke
sloviejskih mater,
ki so plesale,
sejale dušo
po rázorju, odpartemu
ščípanju lakote.
Inje si stokanje
prazne zemje,
tihost,
ki plače,
tej če bi dielalo sieme.
Tva voda
je zuonjenje souz,
ki močijo čela
po usieh vietrih.

Ter

Korenina naše žeje,
v molitev zbran studenec,
teci izpod muških skal
naproti svojim otrokom,
raztepenim po vsem svetu,
z večerom
nizko iznad streh.
Pobožaj svoja polja,
roke, kite
slovenskih mater,
ki so tod plesale,
pod bičem lakote
v odprto brazdo
dušo posejale.
Zdaj tožba
prazne zemlje,
molk,
ki joka,
kot da bi bil seme.
Tvoje vode –
pozvanjanje solzá,
ki čela nam poplavlajo
na vse strani neba.

Kako vse pesnik poimenuje reko Ter? Pesnik opisuje reko s pomočjo različnih samostalnikov. Pobarvaj jih z rumeno

Primerjajmo prebrane pesmi

Obkroži črke pred trditvami, ki so pravilne.

- Pesmi so posvečene rekam.
- Reke so poosebljene.
- Pesmi vsebujejo socialno tematiko.
- Pesmi imajo refren.
- Pesmi so členjene na kitice.
- Pesmi vsebujejo svobodni verz.
- Lirski subjekti nagovarjajo reke.

6. MOJA MEJA

Kaj veš o zgodovini mest Gorica in Nova Gorica? Kdaj sta nastali? Zakaj imata mesti podobno ime?

Veliko pesnikov, ki jih obravnavamo v tem berilu, se je na začetku 20. stoletja šolalo na nemški gimnaziji v Gorici. Zakaj so se šolali v nemški gimnaziji? Pod katero državo je spadala Gorica pred prvo svetovno vojno?

Oglej si na fotografijah tipične zgradbe Gorice in Nove Gorice. Kaj opaziš?

Nova Gorica

Foto: Dunja Košuta

Gorica

Foto: Dunja Košuta

Oglej si dokumentarno videonovelo *Moja meja*. Katera meja je predstavljena v videonoveli? Kako so prebivalci sprejeli postavitev meje? Zakaj je bilo bivanje ob meji takrat nevarno? Kaj so Jugoslovani kupovali v »stari« Gorici? Katera pripoved v videonoveli se ti je najbolj vtisnila v spomin? Zakaj?

Janez Povše (roj. 1941)

Rodil se je 15. oktobra 1941 v Ljubljani. Klasično gimnazijo je dokončal v Ljubljani, nato pa je študiral na AGRFT (takrat Akademija za igralno umetnost) in diplomiral leta 1967. Leta 1972 se je zaposlil kot režiser in umetniški vodja Prešernovega gledališča v Kranju. Svojo umetniško vodenje je nadaljeval v novogoriškem gledališču, ki je pod njegovo taktirko doživelo organizacijski in umetniški razvoj in se suvereno vključilo v slovenski gledališki prostor. Leta 1978 je prejel nagrado Prešernovega sklada. Od leta 1981 dela kot svobodni umetnik.

Literatura

Marija Češčut: Povše, Janez. V: Martin Jevnikar (ur.): *Primorski slovenski biografski leksikon*, 12. snopič. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1990. 59–60.

Meja

I
Meja je mejna in meji na mejo,
Meja je mejasta in je zamejna,
primejna, namejna, vsemejna,
vmejna in izmejna, obmejna,
nadmejna in brezmejna,
brez-mejna, brez česarkoli, brez vsega,
vzdolžna, vrhmejna, podmejna,
vštricmejna, globokomejna, vmesmejna,
danes-, včeraj-, jutri-mejna,
navzgor in navzdol-mejna,
kjerkoli-, kadarkoli-mejna,
je mejna in je samo meja,
od prazčetka do prakonca meja,
od mejnega nič do mejne neskončnosti
omejena, zamejena, vtisnjena – zapisana.

Katere besede tvori pesnik iz besede meja? Izpiši jih. S kakšnimi občutji pesnik povezuje besedo meja?

Meja ob Gorici leta 1947

Vir: PANG

David Bandelj (roj. 1978)

David Bandelj se je rodil leta 1978 v Gorici. Študiral je primerjalno književnost in literarno teorijo v Ljubljani. Izdal je več pesniških zbirk in uredil antologijo poezije Slovencev v Italiji z naslovom *Rod lepe Vide* (2009). Objavil je tudi več strokovnih in znanstvenih del s področja literarnih ved.

Literatura

Marko Kravos idr. (ur.): *Slovenski pesniki z Goriškega v Italiji / Slovene poets from the Gorizia region. 47. mednarodno srečanje pisateljev*. Ljubljana: Slovenski center PEN, 2015. 29.

Ob meji

Paradne uniforme

ki z gosjim
korakom

lebdijo nad človekom

in ni je

krote kifeljske

ki bi gledala v prtljažnike

prešvercal sem celo to pesem

pha

ali ni meja

za omejene

no

potem omejujte omejene in ne mene

MEJO vidim in

se ji sMEJEm

Katere besede Bandelj izpelje iz besede meja? Primerjaj te besede z besedami o meji v pesmi Janeza Povšeta.

Katere podobnosti in katere razlike v občutenju meje opaziš med obema pesmima? Morebiti je na to vplival različen čas oziroma različen obmejni položaj, v katerem sta bila pesnika rojena? Meniš, da bi avtorja pisala o meji, če ne bi živela v času, ko je bilo treba prehajati mejo z dokumenti na mejnem prehodu?

Ob odprtju meje 21. decembra 2007

Foto: Veronika Piccinini

Roberto Covaz (roj. 1962)

Roberto Covaz se je rodil leta 1962 v Trziču (it. *Monfalcone*), kjer tudi živi. Dela kot novinar. Med drugim je napisal delo *Gorizia – Nova Gorica, niente da dichiarare* (2007), iz katerega smo vzeli odlomek za obravnavo (*Il confine spazzato con le scope*).

Literatura

Francesco Tomada: *Gorizia: antologia dei grandi scrittori*. Pordenone: Biblioteca dell'Immagine, 2012. 135.

Il confine spazzato con le scope

C'è un episodio infatti, emblematico, accaduto la domenica del 13 agosto del 1950, che spiega meglio di tante lezioni di economia cosa sia il concetto di libero mercato.

Gorizia con il confine del 1947 perde gran parte del suo entroterra; significa una batosta terribile anche per il commercio. La città emporiale si trova a fare i conti dall'oggi al domani con migliaia di persone impossibilitate a venire a fare acquisti in città. Nello stesso tempo, soprattutto i contadini rimasti nei territori passati alla Jugoslavia, perdono il loro naturale sbocco mercantile. È una calamità economica, pari almeno a quella sociale e culturale. I confini sono assolutamente invalicabili e resteranno tali almeno fino al 1954. Sono gli anni della "cortina di ferro".

Nonostante i controlli spiegati lungo la fascia confinaria goriziana la gente non si perde d'animo. A chi è rimasto in Jugoslavia manca tutto; Nova Gorica è in fase di costruzione e non ci sono negozi; nei pochi esistenti non si trova nulla. Il miracolo accade la mattina di domenica 13 agosto 1950. Una folla via via più vasta, convocata da un tamtam alimentato da un falso annuncio alla radio («oggi riaprono i valichi»), si raduna sul lato jugoslavo della Casa Rossa, la Rozna Dolina.

I graniciari tentano di arginare la marea di persone decisa ad entrare a Gorizia e dare l'assalto ai negozi. Non placa i manifestanti nemmeno una raffica di spari in aria da parte dei soldati jugoslavi, i quali devono arrendersi all'avanzare della popolazione.

In pochi minuti migliaia di goriziani »rimasti di là« invadono pacificamente Gorizia. Ad attenderli parenti e amici mai più visti da tre anni. Baci, abbracci, e via di corsa nei negozi del centro cittadino. Che vengono letteralmente svuotati di ogni genere di merce. Tra gli oggetti più richiesti ci sono le scope di saggina, introvabili in Jugoslavia. Per questo quella giornata è ricordata come la »domenica delle scope«. A fine giornata il mesto rientro a casa, con borse, biciclette e carretti riempiti di merce. Molte risulteranno le persone che non faranno più ritorno in Jugoslavia.

Gorizia sembra aver dimenticato anche questa vicenda: nessuna cerimonia di ricordo, nessun accenno a quella vittoria del popolo sulla politika. Il 13 agosto è un giorno come un altro di impalpabile attesa. Semmai si parla del caldo e ci si prepara a raggiungere la spiaggia di Grado, l'appendice marina di Gorizia.

Meja, ki so jo pometle metle

V nedeljo, 13. avgusta 1950, se je zgodil nazoren dogodek, ki bolje od tolikih predavanj iz ekonomije pove, kaj pomeni svobodno tržišče.

Leta 1947 je Gorica, z novo mejo, izgubila velik del svojega zaledja; to je pomenilo izredno hud udarec tudi za gospodarstvo. Trgovsko mesto se je moralo kar čez noč sprijazniti z dejstvom, da na tisoče ljudi ni moglo več prihajati v mesto po nakupih. Obenem so svoje naravno trgovsko središče izgubili predvsem kmetje, ki so živeli na območju, ki je prešlo pod Jugoslavijo. Šlo je za pravo gospodarsko katastrofo, sorodno sočasnemu družbenemu in kulturnemu pretresu. Meja je bila popolnoma nepropustna in taka je ostala vsaj do leta 1954. To je bil čas »železne zavese«.

Kljub kapilarni kontroli vzdolž goriške mejne črte pa ljudje niso obupali. Kdor je ostal v Jugoslaviji, ni imel ničesar; Novo Gorico so komaj gradili in ni bilo trgovin: če pa so bile, so bile prazne. Čudež se je zgodil v nedeljo, 13. avgusta 1950, v jutranjih urah. Čedalje večja množica se je začela zbirati v Rožni Dolini, na jugoslovanski strani Rdeče hiše: ljudje so sledili tamtamu, ki ga je povzročila lažna radijska novica (»danes bodo mejni prehodi odprti«).

Graničarji so skušali ustaviti plimovanje množice, ki se je odločno premikala v smeri Gorice, da bi navalila na trgovine. Val se ni ustavil niti ob streljih v zrak: jugoslovanski vojaki so morali naposled kloniti pred množico.

V nekaj minutah je na tisoče Goričanov, ki so ostali »na drugi strani«, miroljubno navalilo na Gorico. Čakali so jih sorodniki in prijatelji, ki jih niso videli tri leta. Poljubom in objemom je sledil tek v trgovine v mestnem središču, ki so jih dobesedno izpraznili. Med najbolj zaželenimi artikli so bile sirkove metle, ki jih ni bilo mogoče dobiti v Jugoslaviji, zaradi tega se tiste nedelje spominjamo kot »nedelje metel«. Ob koncu dneva se je bilo treba otožno vrniti domov z vrečkami, kolesi in vozički, natovljenimi z blagom. Veliko je bilo ljudi, ki se niso več vrnili v Jugoslavijo.

Videti je, da je Gorica pozabila tudi na ta dogodek: nič spominskih slovesnosti, nobenega namiga na tedanjo zmago ljudi nad politiko. 13. avgust je običajen dan nejasnega hrepenenja. Kvečjemu je govor le o vročini in ljudje se odpravljajo v Gradež, v ta obmorski privesek Gorice.

Prev. Neva Zaghet

Predlog ekskurzije: obisk razstave *Državna meja na Goriškem 1945–2014* na železniški postaji v Novi Gorici. Razstava govori o nastanku in spremembah meje na Goriškem. Poleg fotografij, zemljevidov, uniform vojakov in carinikov, potnih listov in prepustnic je v posebnem panoju na ogled metla, ki priča o posebnem dogodku, opisanem tudi 5. avgusta 1950 v italijanskem časopisu *Oggi*.

Literatura

Jasna Lazar: 60 let življenja ob meji. V: *Primorske novice* 30. 5. 2009. 16–17.

Mozaik s ploščo
na Trgu Evrope,
Nova Gorica

Foto: Dunja Košuta

Železniška postaja Nova Gorica, Trg Evrope

Foto: Dunja Košuta

7. VEČJEZIČNA PESNIŠKA PODOBA GORICE

Ali si že bil oz. bila kdaj v Gorici? Po čem se ti je vtisnila v spomin?

Janez Povše (roj. 1941)

Gl. življenjepis v poglavju *Moja meja*.

Pesem Gorici

Po duši blaga, tiha si, prijazna,
čeprav skrbno zakrivaš svoj obraz,
s skrivnostmi svojimi mnogoobrazna,
mehkó se vate upogiba čas.

S sinjino Soče vdano nas objemaš,
poklanjaš brhke briške griče v dar,
z molčečim gradom nam nebo zajemaš,
odpiraš Travnik kot srcà oltar.

Gorica draga, zame si uganka.
Ne vem, zakaj ljubezen daješ nam,
zakaj bediš nad nami brez prestanka,
razloga sreče te ne prepoznam.

Čez tebe šla je bridka zgodovina,
boleče te pretresla v temeljih,
sedaj obdaja trudna te tišina,
spomin medlí tvoj v strtih upanjih.

Zakaj nas ljubiš? Res dovolj storimo,
da bi žarela, kot si že nekoč,
ali od tvoje milosti živimo,
bolj jemljemo kot dajemo ti moč?

Molčiš, najbrž hoté nas puščaš v dvomu,
kdaj utruidiš se v ljubezni, ne izdaš,
naprej nas čuvaš v svojem toplem domu
in brez zamere nežno se smehljaš.

EDUKA2

Po Povšetovi pesmi preberi še Gregorčičevo pesem *Soči*. Katere podobnosti opaziš? Se določene besede ponovijo v obeh pesmih? Izpiši jih.

Poišči naslednja pesniška sredstva in jih izpiši:

- nagovor
- poosebitev
- ukrasni pridevki
- nasprotje
- primera
- retorično vprašanje

Celso Macor (1925–1998)

Celso Macor se je rodil v Versi leta 1925. Maturiral je na klasični gimnaziji v Gorici. Zaposlen je bil na Občini Gorica kot vodja urada za stike z javnostmi in vodja tiskovnega urada. Deloval je tudi kot novinar za goriške in deželne periodične publikacije.

Glavni navdih njegovega pesniškega ustvarjanja predstavlja rodna zemlja, v njegovi poeziji prevladujejo slikovite upodobitve kmečkega življenja. Po letu 1976, ki ga je zaznamoval hud potres, njegove pesmi presegajo individualno raven in se prelevijo v spev celotne furlanske skupnosti. Kot pesnik je dobil številna državna in mednarodna priznanja. Umrl je leta 1998.

Literatura

Gabriele Zanello: Macor Celso (1925–1998). V: *Dizionario biografico dei friulani, Nuovo Liruti on line*. <http://www.dizionariobiograficodeifriulani.it/macor-celso/> (15. 10. 2018).

Da ponta di chista mont

Da ponta di chista mont
di muart
jo ciali la vita di Gurissa
sota, come un furniar
van e vegin
dal cricà dal di fin tal crepuscul
Còrin, còrin
machinis, e bicicletis a pas in primura
vano tundulà?
Lusinz, flun di sanc, sflandòr
da nestra ciasa
plen di vita, di albis di flòrs,
ch'a murin a gespui
di contis infinidis
ch'a van ogni di a disfantâsi lontan
Tu tu vâs tal mar
sgiavant la tô valada tal cret,
ma lôr, chei che si mòvin cun speranza
tal furniâr, vâno tundulà?
Cul Lusinz vert e font al mè amor
al còr come 'l cûr
dai ons ch'a còrin
la speranza, e i me' pinsirs
si fermin e sbatin cuintra i crets
e sbrissin e bàlin,
i miei pinsirs a' partin
troncs zonciats e abundants
pa strada
E li ciampanis a' sùnin
di lunc, tun misdi senza fin
nus clâmin adun,
ma vîno 'l cûr cialt
di speranza?
Jo cianti
e no ài plui notis,
dut 'l e sujât
tal torment da ultima età
ta sera che nissun perdona
E còrin pa stradis
e si incròsin, no si ciàlin
siarâts dal ingòs.
E cori ancia jo
su e ju, e cori e cori
a zirî speranzis
che no sai

Z vrha tega hriba

Z vrha tega hriba
smrti
opazujem utripanje Gorice
tam spodaj, kot v mravljišču
ljudje prihajajo in odhajajo
od zore do mraka.
Hitijo, bežijo
avtomobili in kolesa,
le kam gredo?
Soča, krvava reka, biser
naše zemlje,
poln življenja, cvetočih zor,
ki v mraku umrejo, in
neskončnih zgodb,
ki se dan za dnem razblinjajo v daljavi
Iztekaš se v morje,
med skalami si vtiraš pot,
a kam gredo oni, ki polni upanja
mrgolijo v mravljišču?
Z globoko in zeleno Sočo valovi moja ljubezen,
kakor srca tistih,
ki polni upanja
hitijo in moje misli
se ustavijo, udarijo ob skalo,
polzijo in poplesujejo,
moje misli nosijo
posekane hlode,
ki jih je nekdo odvrigel ob poti
Zvonovi dolgo odzvanjajo
v neskončnem poldnevu
in nas kličejo vkup,
toda, ali je naše srce vroče
od hrepenenja?
Jaz pojem,
a nimam več not,
vse je izsušeno
od nemira zadnje življenjske dobe
v večeru, ki nikomur ne prizanese
Ljudje hitijo po ulicah,
srečujejo se, a se ne pogledajo,
vklenjeni v tesnobo.
Tudi jaz hitim
sem ter tja, tečem in tečem
in iščem upe,
ki jih ne poznam

Prev. Dana Čandek

Pesnik omenja »krvavo Sočo«. Ugotovi, kateri pesnik na podoben način prikazuje reko Sočo in v kateri pesmi. Obravnavan je v poglavju *Reke življenja, deroče čez verzov slapove* v tem učbeniku. Na katere dogodke se navezujeta oba pesnika?

Pesnik omenja »hrib smrti«, s katerim ima v mislih Sabotin, ki se dviguje v neposredni bližini Gorice. Ali veš zakaj? Kaj se je tam dogajalo v času prve svetovne vojne?

Občina (Palača Attems Santa Croce) na trgu Piazza del Municipio v Gorici
Macor je do upokojitve delal na Občini Gorica
Foto: Dunja Košuta

Roberto Masini (roj. 1958)

Roberto Masini je bil rojen v Gorici leta 1958, kjer še vedno živi. Prispeval je k številnim kulturnim aktivnostim na Goriškem.

Literatura

Francesco Tomada: *Gorizia: antologia dei grandi scrittori*. Pordenone: Biblioteca dell'Immagine, 2012. 144.

Le mie emozioni

Le mie emozioni
sono fatte di questa terra,
di una città che maledico
e poi ritrovo come un paradiso
ogni volta che m'allontano.
La vista di Tarnova o del Sabotino
al mattino mi riempie il petto
e perdo parte del mio tempo
a guardare ogni giorno
quello che mi circonda.
Esco, bicicletta alla mano,
per il consueto giro,
altre sensazioni arrivano
- le stesse forse -
ma non mi stanco mai
di respirare questa vita di provincia,
che sa di vecchio alle volte,
ma è mia in tutto.

Moja čustva

Moja čustva
so iz te zemlje,
iz mesta, ki ga preklinjam
in spet odkrivam kot neka nebesa
vsakič, ko odidem.
Pogled na Trnovo in Sabotin
mi zjutraj napolni oprsje
in vsak dan si vzamem čas,
da opazujem,
kar me obdaja.
S kolesom se odpravim
na vsakodnevi sprehod,
zaznavam nove občutke
- morda so zmeraj isti -
pa vendar se nikoli
ne nadiham podeželskega življenja,
ki včasih res diši po starem,
a je čisto moje.

Prev. Dana Čandek

V čem sta si podobna Masinijeva in Macorjeva pesem o Gorici? Pomisli, s katere razgledne točke pesnika opazujeta mesto. Kateri opis Gorice je bolj konkretiziran, jasno predstavljen, Masinijev ali Macorjev? Z ilustracijo ponazori njun pogled na Gorico.

Prebrali smo tri pesmi o Gorici. Kakšno sliko si si ustvaril oz. ustvarila o Gorici na podlagi teh pesmi?

8. LITERARNI PROSTORI GORICE

Nekateri predeli Gorice, denimo trgi, ulice in parki, so postali dogajalni literarni prostori. V tem poglavju osvetljujemo štiri take prostore: Travnik (it. *Piazza della Vittoria*), Ljudski vrt (it. *Giardino pubblico*), Goriški grad in ulico Corso Verdi.

8.1. Ljudski vrt

Najprej bo predstavljen avstrijski avtor Franz Xaver Zimmermann in njegov opis dogajanja v Ljudskem vrtu v Gorici, kjer se zbirajo, srečujejo in družijo Goričani. Ali obstaja tudi v tvojem kraju podobno prizorišče, kjer se zbirajo krajanji ob nedeljah in praznikih? Kje v domačem kraju se najraje srečuješ s prijatelji?

Franz Xaver Zimmermann (1876–1959)

Franz Xaver Zimmermann je bil avstrijski učenjak in pisatelj. Študiral je v Pragi, pozneje je delal kot učitelj na eni od celovških gimnazij, nato pa odšel v Rim. Leta 1908 se je preselil v Gorico, kjer je do leta 1914 poučeval na nemški gimnaziji kot profesor nemškega in klasičnih jezikov. Leta 1918 je izdal knjigo svojih spominov na življenje v Gorici (*Görzer Studien*, tj. *Goriške študije*). V nadaljevanju navajamo poglavje z naslovom *Mittagskonzert im Giardino Pubblico*.

Literatura

Franz Xaver Zimmermann. V: *Wikipedia. Die freie Enzyklopädie*. https://de.wikipedia.org/wiki/Franz_Xaver_Zimmermann (15. 10. 2018).

Franz Xaver Zimmermann. V: *Wikipedia. L'enciclopedia libera*. https://it.wikipedia.org/wiki/Franz_Xaver_Zimmermann (15. 10. 2018).

Pismo Zimmermanna Gradniku (29. 12. 1943). Zapuščina Alojza Gradnika. Rokopisni oddlek. NUK, Ms 1398.

Ljudski vrt v Gorici

Foto: Lionella Costantini

Mittagskonzert im Giardino Pubblico

Unsere Öffentlichkeit schläft. Der Adel ist ‚unter sich‘, die Bürgerschaft liebt das Heim, die Gesellschaft ist in Vereinen zersplittert. Die Kraft zur Sensation bringt keiner auf, Skandalchen verpuffen im diskreten Gespräche der Jours, die Oppositionen im Kleinkrieg der Lokalblätter. So bleibt nur das bisschen Theater und das Mittagskonzert im Stadtpark unter Palmen, Zedern und haushohen Magnolien. An sonnenwarmen Wintertagen und manchmal gerade zur Weihnachtszeit in Sommerkleidern.

Dort ist von Zwölf bis Eins unser Korso, unser Graben, unser Markusplatz, dort sind unsere Linden, unsere Boulevards. Dort geht und steht, schleift und wogt, wirbt und verspricht ein buntgemischtes Publikum von Leuten, die mittags nichts zu tun haben: Italiener, Friauler, Slawen, Deutsche, Fremde. Österreich am Isonzo. Zwischen Standespersonen das Volk. Aber fast ohne Unterschied der Eleganz oder doch der guten äußeren Erscheinung. Offiziere, Beamte, Pensionisten, geistliche Herren mit dem Zuschnitt italienischer Kavaliere, Prälaten und Militärkuraten, Adel und Volk, Grafen und Dienstleute, Baronessen und Sartorelle, Caramelli- und Pettoralimänner, Studenten, Soldaten, Arbeiter. Die gehen und stehen um das erhöhte Bretterpodium, auf dem Banda civica musiziert.

Auch die K. u. K. Militärkapelle konzertiert abwechselnd dort. Aber sie steht auf dem blanken Boden vor ihren Notenpulten. Wie vor Gewehrpyramiden. Sie spielt darum nicht schlechter als die Stadtkapelle, ganz anders. Exakt, brav und einwandfrei; aber immer mit dem Einschlag militärischer Strammheit. Und in der Luft verhalten ihre Rhythmen wie der Schritt marschierender Regimenter. Die in ihrer blau-weißen Uniform nach italischem Muster kostümierte Banda civica jedoch, deren Erhaltung der Stadt jährlich ein hübsches Stückchen Geld kostet, ist eine Liebhaberkapelle. National durchaus einheitlich. Trotz ihrer derberen Finger, die die Woche hindurch oft

schwer arbeiten müssen, musikalisch viel feiner. Sie spielt weicher, melodioser, graziöser. An guten Tagen und bei gutem Programm sogar mit künstlerischem Schwung. Dann namentlich, wenn das Herz bei der Kunst ist und wenn die Muttersprache aus den Liedern klingt, ihre schöne, tonreiche Muttersprache, die selbst schon Musik ist. Es ist ja das gleiche musikalische Empfinden, das sich im Rhythmus der Rede, wie in dem der Musik offenbart. Dasselbe Melos vibriert im gesprochenen wie im gesungenen Satze. Aus beiden tönt die gleiche Seele. Und die kommt zu Wort, wenn sie Verdi, Mascagni, Puccini, oder auch wenn sie Franzosen ins Programm setzen. Da ziehen die sangbaren Weisen des Trovatore rein und voll, weich und rund durch die hellklare Luft und verklingen in den Baumkronen des Giardino wie melodisches Rauschen Und alles Gerede und die Banda herum hört auf und alles Weibergeschwätz. Nur hier steht einer ... und da ein zweiter ... und dort drüben eine Gruppe ... und jeder von ihnen singt oder pfeift die Weisen mit und wiegt sich im Rhythmus, aber bändigt die begleitenden Gesten, die ihm so leicht in der Hand sitzen. Und die Blicke leuchten, wenn's ein richtiger Italiener ist, daß die Augen funkeln ... Die Seele tönt! ... Im Giardino aber tobt und tost dieser Chor nicht wild und voller Lärm wie im Theater, wenn ihm ein Stück, ein Mime oder ein Dichter (wie neulich Sem Benelli, als er hier war), ans Herz greift. Er genießt auch hier mit, indem er merkbar aus sich heraustritt; aber nur maßvoll, görzerisch gesittet, nicht neapolitanisch. Er hat die Disziplin des Markusplatzes. Wie dort auf der Piazza, so versucht man es auch hier im Görzer Giardino mit deutschen Meistern. Aber hier wie dort bleibt man ihnen, vor allem dem Meister Wagner, weit weniger Mozart oder Beethoven, das schuldig, was nur volksverwandtes Mitfühlen ebenso nachempfinden und zu Gehör bringen kann.

Wenn da am Sonntag Mittag der alte Verdi durch die Lüfte klingt, da webt der leise Wind die Klänge auch hinüber zum Meister Pietro Zorutti, dem Friauler Poeten Pieri Zorutti, dessen Büste sie neulich auf das breite Postament im Stadtpark gesetzt haben. Aber der sieht fremd auf das Getriebe und Gewoge und lächelt nur dazu. Sein Sonntag ist das noch nicht. Der beginnt erst später. Wenn die Leute anfangen »Buona sera« zu sagen. »Guten Abend!« So grüßen sie aber auch schon, wenn die Sonne noch am Himmel steht, und lange, ehe sie über das grüne Friaul die rote Feuerkrone setzt. Als ob die Welt dahinter und unter dem Firmamente brennen würde. Als ob Attila wieder vor dem flammenden Aquileja stünde und vom nahen Medeahügel aus die Flammen schürte. Denn so geht die Sonne unter in Friaul ... Dann erst beginnt am Stadtrande hier und dort die »Sagra« und der im Freien aufgestellte Bretterboden widerhallt vom rhythmischen Schleifen der leichten Füße. Und wenn am Abend der Mond durch die Bäume bricht und silberne Kringeln auf Blatt und Boden wirft, da werden auch die bronzenen Tänzer lebendig, die am Denkmal Zoruttis altväterlich-festlich und schwer zur Sagra gehen, und huschen im Reifrock und der kurzen Friaulerjoppe, im Bänderschmuck und hohen Stößer durch den Park ... O schönes Friaul! ... O liebes Görz! ... Und dann erst lächelt der alte Zorutti voll stiller Freude vor sich hin, dann, wenn das Mittagskonzert im Giardino schon längst zu Ende ist.

Opoldanski koncert v Ljudskem vrtu

Naše javno življenje drema. Plemiči so zaprta kasta; buržoazija skrbno varuje svojo zasebnost za domačimi stenami; družba se je razvodenela v krožkih. Nihče

nima moči, da bi svet pretresel s »senzacionalnimi« novicami; majhni škandali so predmet diskretnih pogovorov v sprejemnicah ob točno določenih urah, opozicija se oglašča samo preko bojevitih vsebin v lokalnem tisku. Ostaja nam le še kopica gledaliških uprizoritev in opoldanski koncert v Ljudskem vrtu, pod palmami, cedrami in kot stolpnice visokimi magnolijami. Tudi pozimi smo oblečeni v poletna oblačila, v toplih, sončnih zimskih dneh in včasih celo za božič.

Od dvanajstih do trinajstih Ljudski vrt postane naš korzo, naš Graben, naš Trg sv. Marka; tam je naš *Unter den Linden*, tam so naši bulvarji. Tam se raznoliki, poljubno pomešani ljudje, ki opoldne nimajo česa početi, sprehajajo, postajajo, se vlečejo, prosijo svoje dekline za roko, obljublajo si večno zvestobo: Italijani, Furlani, Slovani, Nemci, tujci. Avstrija ob Soči. Med aristokrati so pomešani skromni ljudje, ki pa so ravno tako elegantni in uglajenega videza. Razlik pravzaprav ni. Oficirji, uradniki, upokojenci, župniki, oblečeni, kakor bi bili italijanski vitezi, prelati in vojaški duhovniki. Plemstvo in ljudstvo, grofje in gospodinje, baronice in šiviljice, prodajalci karameliziranih sadnih nabodalcev in hrušk v vinu, študenti, vojaki in delavci se sprehajajo in se ustavljajo ob privzdignjenem odru, kjer igra mestna godba. Tu nastopa tudi avstro-ogrska kraljeva vojaška godba. Za razliko od mestne godbe avstro-ogrska godba ne igra na odru, temveč kar na tleh za notnimi pulti. A to še ne pomeni, da igra slabše; nedvomno igra drugače, zelo drugače od mestne godbe. Natančno, spretno, brezhibno, a vedno s ščepcem vojaške navihanosti. Ritmi, ki jih proizvajajo ti glasbeniki, odmevajo v zraku kakor strumni koraki vojaških čet. Glasbeniki mestne godbe, oblečeni v moder in bel kostim, kakor se za Italijane spodobi, občinske blagajne stanejo precej denarja; to so narodnostno homogeni amaterji. Kljub njihovim grobim prstom, ki med tednom opravljajo težaška dela, je njihova glasba elegantna, igrajo mило, spevno in nežno. Ko jim gre dobro od rok in nastopijo s kakovostnim programom, je pri njih opaziti celo umetniško žilico. To se zgodi, ko imajo dovolj razlogov, da se umetnosti igranja posvetijo z vsem srcem, in ko jih skladbe spominjajo na njihov materni jezik, poln blagozvočnih tonov. Takrat postaneta tako jezik kot glasba izraz čustvene identitete; iz govorjenih in glasbenih stavkov zazveni enak *melos*. Govorjena beseda in glasba sta izraz iste duše, ki se prelije v govor, ko so na sporedu Verdi, Mascagni, Puccini, pa tudi francoski skladatelji. Takrat se čiste, polne, nežne in spevne melodije iz Verdijevega Trubadurja dvignejo v jasno nebo in se kot šelestenje listja porazgubijo v krošnjah dreves v Ljudskem vrtu. Takrat godbo ovije popolna tišina; pogovori utihnejo, ženske nehajo klepetati. Sliši se samo še glas tu ... glas tam ... in nekoliko dlje skupina obiskovalcev spremlja orkester tako, da si prepeva in požvižgava arije ter se pozibava v ritmu glasbe, a vendar melodij ne spremlja z gibi, kar bi bilo naravno. Čistokrvni Italijani imajo vlažne oči, pogled se jim zaskri ... duša zazveni!

Ti gledalci ne ploskajo navdušeno kot občinstvo v gledališču, ko ga razvnamejo skladba, igravec ali pesnik (kot se je nedavno zgodilo Semu Benelliju ob njegovem obisku v Gorici). Seveda, tudi ta publika uživa skupaj z izvajalci, vendar to počne zadržano in vljudno, kakor se za Goričane spodobi. Ljudje so disciplinirani, kakor bi bili na Trgu sv. Marka. Ravno tako kot na Trgu sv. Marka skušajo tudi v goriškem Ljudskem vrtu v spored uvrstiti skladbe znanih nemških skladateljev, vendar jim niti beneško niti goriško občinstvo ne izkazuje dovolj naklonjenosti. Posebej Wagnerju ne. Mozart in Beethoven sta že bolj priljubljena. Uspešne so pač skladbe, ki jih ljudje

prepoznajo in jih lahko po posluhu zapojejo. Ko se ob nedeljah opoldne po zraku razležejo melodije Verdijevih arij, jih rahel vetrič ponese do maestra Pietra Zoruttija, furlanskega pesnika Pierija Zoruta, čigar doprni kip od nedavnega krasi ogromen piedestal v Ljudskem vrtu. Pesnik z odmaknjenim nasmeškom opazuje vrvež in valovanje množice. Njegova nedelja se še ni začela. Njegova nedelja se začne šele pozneje, ko si ljudje v pozdrav voščijo »Buona sera«, »Guten Abend«. Tako se pozdravljajo, ko je sonce še visoko na nebu, še veliko preden svojo ognjeno krono položi v objem zelene Furlanije, da je videti, kot da bi se tam daleč pod nebesni obok dvigali ognjeni zublji; kakor da bi Atila spet stal pred gorečim Oglejem in z ognjem zažigal bližnji grič, na katerem stoji vas Medeja. Takšni so namreč sončni zatoni v Furlaniji ... Šele zatem napoči čas za šagro, zdaj tu, zdaj tam v okoliških vaseh. Oder iz lesenih desk, ki so ga postavili na odprtem, se zatrese pod ritmičnim plesom lahkih nog. Zvečer, ko se luna prikrade med krošnje dreves in na listih in na tleh pušča srebrne obrise, oživijo tudi bronasti plesalci, ki se izpod Zoruttijevega kipa veselo in slavnostno odpravljajo na šagro. Po parku urno drsijo v krinolinah, kratkih, s pentljami okrašenih furlanskih suknjičih in z visokim cilindrom ... O, lepa Furlanija! ... O, draga Gorica! ...

Šele ko se je opoldanski koncert v Ljudskem vrtu že zdavnaj izpel, se stari Zorutti od tihega veselja pritajeno nasmehe.

Prev. Dana Čandek

Nariši prizor iz odlomka, ki se ti zdi najbolj slikovit.

Medkulturna prepletanja

V zapuščini Alojza Gradnika, ki jo hrani Rokopisni oddelek Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, je ohranjeno pismo v nemškem jeziku, ki ga je Franz Xaver Zimmermann 29. decembra 1943 iz Gorice poslal Gradniku v Ljubljano. Zimmermann se na Gradnika obrača kot na priznanega slovenskega literata in ga prosi, da bi napisal poglavje o slovenskem jeziku in slovenski poeziji na Goriškem in v Furlaniji, ki bi izšlo v knjigi, ki bi pomenila nadaljevanje njegove knjige *Görzen Studien* (ki pa po nam dostopnih podatkih ni izšla).

8.2. Travnik (it. *Piazza della Vittoria*) in Goriški grad

Drugo literarno prizorišče, ki ga bomo spoznali, je Travnik z Goriškim gradom. Travnik je slovensko poimenovanje za glavni trg v Gorici (it. *Piazza della Vittoria*). Na mestu današnjega trga naj bi namreč nekoč bil travnik. Pod tem imenom ga odkrijemo tudi v slovenski literaturi, v kateri ima prav poseben pomen. Tu se je leta 1713 odvijalo sklepno dejanje tolminskega punta: na Travniku so obglavili glavne voditelje tega kmečkega upora.

Literatura

Mariza Perat: *Gorica*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2012. 35.

Travnik v Gorici in
Goriški grad v ozadju

Foto: Lionella Costantini

Tolminski kmečki upor se je začel leta 1713. Kmetje so se upirali novim državnim davkom (davek na meso in vino). Tolminskim upornikom so se pridružili tudi kmetje iz okolice Gorice. Največji spopad med oblastjo in kmeti je bil junija 1713 pri Solkanu – oblast je upor nasilno zatrla. Sledile so kazni. Enajst upornikov so obsodili na smrt – usmrčeni so bili na Travniku v Gorici 20., 21. in 23. aprila 1714. Med usmrčenimi je bil tudi Ivan Gradnik.

Literatura

Branko Marušič: Tolminski kmečki upor. V: *Enciklopedija Slovenije*, zv. 13. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999. 274.

Spominska plošča voditeljem tolminskega punta v Gorici

Foto: Dunja Košuta

Prepoznaš vse štiri jezike? Zakaj je napis v teh štirih jezikih?

Ljubka Šorli (1910–1993)

Ljubka Šorli se je rodila 19. februarja 1910 v Tolminu. Bila je priznana učiteljica slovenščine na Goriškem, v Benečiji in v Reziji. Med primorskimi Slovenci je zelo spoštovana tudi zaradi hude družinske tragedije; njenega moža, priznanega skladatelja Lojzeta Bratuža, so namreč fašisti leta 1937 zastrepili s strojnim oljem, tako da je umrl v hudih mukah. Ljubka Šorli je umrla leta 1993 v Gorici. Leta 2018 so izšle njene pesmi o Gorici in okolici v pesniški zbirki *Goriške pesmi*.

Literatura

Marjeta Žebovec: *Slovenski književniki rojeni od leta 1900 do 1919*. Ljubljana: Karantanija, 2006. 123.

Spomenik Ljubki Šorli v
Novi Gorici

Foto: Dunja Košuta

20. maj v Gorici

Kakor Ivan Gradnik in njegovi
z ognjem v srcu vdrli smo v Gorico,
da v en glas izterjamo pravico
tisoči pod grajskimi zidovi.

Tukaj smo! Tu hočemo ostati!
Vera v stvar pravično v nas je živa,
in zavest, da smo, neuničljiva.
Nočemo nikogar več se bati.

Travnik – priča naše zgodovine,
vseh krivic, tlačanstva, bolečine,
danes nam, Slovencem, svet je kraj.

Da bi ENO vedno se čutili,
da ne bi trenutka zamudili.
Le naprej stremimo, ne nazaj!

Pesem govori o zborovanju Slovencev, ki se je dogodilo 20. maja 1984 na Travniku v Gorici. Pesnica primerja ljudi, ki so se zbrali na Travniku leta 1984, z »Ivanom Gradnikom in njegovimi«. Na kateri zgodovinski dogodek se nanaša? Kdo je bil Ivan Gradnik?

Pesem ima značilno pesemsko obliko. Katero?

Najdi sledeča pesniška sredstva in jih izpiši:

- primera
- metonimija
- poosebitev
- vzklik
- ukrasni pridevki
- stopnjevanje
- anafora
- metafora

V povezavi s tolminskim puntom se v slovenski literaturi omenja tudi Goriški grad, ki se dviguje nad Travnikom, saj so bili v njem zaprti voditelji tolminskega punta.

Goriški grad

Foto: Dunja Košuta

Alojz Gradnik je po prvi svetovni vojni napisal cikel sonetov *Tolminski punt*. Eden teh sonetov ima naslov *Na Goriškem gradu*. Tudi v tem sonetu je, kot v sonetu Ljubke Šorli, omenjen Ivan Gradnik, eden od voditeljev kmečkega upora. Alojz Gradnik ga omenja kot svojega prednika, zaradi enakega priimka, čeprav ni dokazov, da bi bila v sorodu.

8.3. Caffè Teatro in Corso Verdi

V nadaljevanju se selimo na strani romana v nemškem jeziku iz leta 1918, ki je delo manj znanega avtorja Iva Volkmarja (mogoče je to njegov psevdonim). V romanu je prek glavne junakinje Mariette spletel zgodbo o Gorici v vrtincu vojne. Glavni prizorišči romana sta Caffè Teatro in Corso Verdi.

Kavarna Caffè Teatro še danes stoji na vogalu ulic Via Garibaldi in Corso Verdi (v času dogajanja romana Via del Teatro in Via del Giardino). Kavarna je predvsem v uvodnem delu romana eno od središč družabnega življenja v Gorici, tako pred izbruhom vojne kot tudi pozneje, ko v bližnji Podgori že potekajo krvavi spopadi.

Caffe Teatro v Gorici

Foto: Lionella Costantini

Corso Verdi v Gorici

Foto: Lionella Costantini

Marietta. Ein Roman aus Görz (obnova romana)

Dogajanje romana je v celoti postavljeno v Gorico in bližnjo okolico v času prve svetovne vojne. Predvsem v začetku romana je izpostavljena ulica Corso Verdi kot središče družabnega življenja s kavarnami, gledališčem in hotelom. V nadaljevanju so omenjene tudi ulice Via Municipio (danes Via Mazzini), Via Arcivescovado, Via Teatro (danes Via Garibaldi), Via delle Scuole (danes Via Mameli), Via Dante, Via dei Signori (danes Via Carducci), Via Castello (danes Viale D'Annunzio), Via Rastello ter trgi Piazza Grande (danes Piazza della Vittoria), Piazza Corno (danes Piazza De Amicis), Piazza Catterini ... pa cerkev sv. Ignacija, grad, gimnazija ... Vojna, ki že kmalu izbruhne, se v začetku odvija v okoliških krajih – v Pevmi, Oslavju, Števerjanu, Ločniku, na Sabotinu, predvsem pa v Podgori. Medtem ko se zdi, da v mestu življenje kljub divjanju vojne v okolici še vedno poteka po starih tirnicah, saj se ljudje ob posameznih eksplozijah le na kratko zdrznejo in na hitro ozrejo, je Podgora prizorišče krvavih spopadov in odprta grobnica razpadajočih trupel. Tudi vojaki, ki občasno prihajajo v mesto, se čudijo tako ljudem na ulicah in v kavarnah, ki še vedno živijo povsem običajno življenje, kot tudi ponudbi v trgovinah, saj na bojišču vladata lakota in pomanjkanje.

Glavna junakinja v romanu je Marietta, hči zemljiškega posestnika Camuzzija. Marietta ljubi mladega iredentista Giovannija, ki ji sicer vrača ljubezen, vendar se odloči, da bo odšel v vojno. V odlomku, ki sledi v nadaljevanju, Marietta sluti, da se

Giovanni ne bo vrnil, in ga roti, naj ostane, vendar je Giovanni neomajen in jo zapusti. Marietta, ki tudi po odhodu Giovannija dela v papirnici, vzbudi pozornost vojakov, ki prihajajo v Gorico, vendar se ne meni za njihovo dvorjenje. Nekega dne pa v mesto pride praporščak Heinrich, ki jo očara. V začetku jo sicer preganja spomin na Giovanni, nato pa si s Heinrichom vendarle izpovesta ljubezen. Njuno zvezo zaznamuje ljubosumje na obeh straneh – Heinrich je ljubosumen na vojake, ki se sučejo okoli Mariette, ona pa ni prepričana, da je njegovo edino dekle v mestu, njeno negotovost pa okrepijo tudi Heinrichovi odhodi na bojišče v Podgoro. Vojna se čez čas preseli v mesto, ljudje odhajajo. Heinrich naj bi bil mrtev. V tej vojni vihri se izgubi tudi Marietta. Njena usoda ostane neznana, mesto gori, ostali so le še revni in stari ljudje, povsod je polno trupel.

Odlomek iz romana

Sie sah zu ihm auf und fuhr zurück – der Hass in seinem Blicke war stärker als die Liebe und verzerrte sein Gesicht. Es schien ihr, dass er die Zähne zusammenbiss, um nicht vor Wut zu weinen.

»Du solltest Dich nicht so aufregen –« sie streichelte seinen Arm »ich begreife dich nicht!«

»Schon recht. Du willst nicht begreifen –« er stöhnte »warum hänge ich so an Dir, die mich nicht versteht –«

»Du bist ein Narr und lächerlich! Deine guten Freunde haben dir dummes Zeug eingeredet, das Dich verwirrt und verstimmt. Geh heim, der Schlaf wird Deine überreizten Nerven beruhigen, wir sehen uns morgen!«

»Morgen, Marietta! Wie sonderbar das klingt.«

Er zog sie weiter, sie folgte ihm nur widerstrebend. Aber da die Leute sich nach ihnen umwandten, lächelte sie und ging neben ihm.

Unter den Bäumen des Stadtparkes blieb sie stehen und haschte nach seinen Händen.

»Sprich, Giovanni, was ist mit Dir –«

Er machte sich frei und lauschte, dann drückte er die Augen zu und presste sie dicht an sich, seine Arme lagen schwer auf ihrer Schulter und seine Finger glitten unablässig über die weiche Seide. Den großen, starken Menschen schüttelte es wie Fieber, er suchte zuckend ihren Mund, etwas warmes, feuchtes blieb an ihrer Stirne.

»Du weinst –?«

In ihrer Stimme war der Schrecken.

Rings in den Gärten zirpten die Grillen, irgendwo sang ein heller Tenor eine welsche Kantate, von einer Mandoline in graziösen Piccicato begleitet. Händeklatschen, begeisterte Bravi – das Lied wurde wiederholt, jetzt sangen alle den Refrain mit, dann helles Gelächter und Schreien. Er hielt sie fester, ein Schauer ließ ihn erzittern. Dann riß er sich los.

»Ich gehe noch heute fort.«

Sie richtete sich angstvoll auf:

»Wohin – wohin?«

In seiner Stimme klang verhaltener Jubel durch das Schluchzen.

»Hinüber zu den Unseren, in den Krieg!«

»Und was wird mit mir« sie hob sich empor »es ist nicht möglich. Giovanni, Du verlässt mich nicht, Du irrst, es gibt keinen Krieg!«

»In wenigen Tagen ist Krieg – Krieg, Du sollst mit mir jubeln, nicht weinen! Ahnst Du, was da werden soll, wofür ich alles aufgeben und opfern – Dich, meine alte Mutter, mein Vermögen, meine Studien, alles dafür, was mir heiliger ist als das Sakrament –! Jede Minute wird mir zur Qual, ich schlafe nicht mehr aus Angst vor Spähern, ich vermag nicht mehr zu essen, ich sehe am hellen Tage Menschen, die nicht um mich sind, die nach mir suchen –« er frohlockte »aber morgen, – morgen küsse ich die heilige Erde!«

»Nein, bleib!« sie umfasste bittend seinen Kopf mit den Händen.

»Du kommst nicht mehr zurück – meine Ahnungen haben mich noch nie betrogen! Warum das alles, da es uns gut geht und wir uns über nichts beklagen können.«

Er schüttelte sich.

»Ich verzeihe Dir Deine Worte, da ein Weib es nicht besser versteht – aber Du sprichst wie alle jene, die um Fraß und Ruhe ihre Ideale verkaufen und nur leben, um sich zu mästen und lustig zu sein. – Wie ich sie verachte!«

Er richtete seinen Blick gegen den hellen Himmel.

»In Mailand und Turin ziehen jetzt Tausende mit Fackeln durch die Straßen und heben die Arme und rufen nach uns – ein Volk hält sich weinend umfassen, alle, die eine Sprache reden, unsere Sprache, sollen einig werden – gibt es etwas größeres als diese Tage, da wir sterben wollen, um die Knechtschaft zu brechen, den Tod für die Freiheit wählen?« Und schwärmerisch: »Den Tod für die Freiheit!«

Sie lachte bitter. »Alles Phrasen! Geht es Dir wirklich so schlecht, dass Du sterben willst für ein Phantom, das Eure Phantasie Euch vorgaukelt? Du irrst. Kein Mensch außer Deinen Hetzern sehnt sich nach dem Kriege und nach Blutvergießen und alle werden Euch verfluchen, die jetzt ruhig leben und besseres zu tun wissen, als Elend und Jammer heraufzubeschwören –.«

Er fuhr auf. »Laß das – es sind Dinge, die mir heilig sind!« Er sah vor sich hin. »Und ich streite mit Dir darüber – statt meiner alten Mutter die Hand zu streicheln – sie ahnt nichts –« seine Stimme zitterte »morgen findet sie mein Zimmer leer – meine arme Mutter.« Ein Glockenschlag schreckte ihn auf.

»Noch drei Stunden, Marietta! Wieviel Angst und Sehnsucht Deinetwegen!«

Sie hing sich an seinen Arm.

»Ich erwünsche alle, die Dich verleiteten und ins Verderben führen, denn Du bist gut und es ist ihre Arbeit, aus Dir einen Wahnsinnigen gemacht zu haben.«

Und in einem plötzlichen Einfall:

»Aber es gibt noch Mittel, Dich zu halten, ich laufe zu den anderen und drohe

ihnen mit Verrat, wenn sie Dich nicht freigeben, es ist noch Zeit!«

Er sah in das Dunkel hinein.

»Du wirst es nicht tun, denn Du würdest mich eines Tages zwischen den Gendarmen durch die Gassen gehen sehen und mein Fluch würde Dich treffen! Deine Ratschläge kommen zu spät – man ist mir bereits auf der Spur und beobachtet mich, vielleicht lauern sie hinter den Gebüschchen –« Er horchte auf und hielt den Atem an.

»Fort von hier – ich will nicht gesehen werden.«

Über blütenbeschneite Wege kamen sie auf die Straße nach Podgora.

Odlomek iz romana

Ozrla se je k njemu in odskočila; sovraštvo v njegovih očeh je bilo močnejše od ljubezni in mu je pačilo obraz. Zdelo se ji je, da stiska zobe, zato da od jeze ne bi zajokal.

»Ne smeš se tako razburjati,« pobožala je njegovo roko, »ne razumem te!«

»Že prav. Ne boš razumela,« zaječal je, »zakaj sem tako navezan nate, ki me ne razumeš?«

»Nor si in smešen! Tvoji dobri prijatelji so ti napolnili glavo z neumnostmi, ki te begajo in spravljajo v slabo voljo. Domov pojdi, spanec bo pomiril tvoje razdražene živce, jutri se bova videla!«

»Jutri, Marietta! Kako nenavadno zveni ta beseda.«

Povlekel jo je za seboj, z odporom mu je sledila. A ker so se ljudje ozirali k njima, se je nasmehnila in hodila ob njem.

Pod drevesi v mestnem parku je obstala in ga prijala za roke.

»Povej, Giovanni, kaj je s tabo ...«

Izvil se ji je in prisluhnil, nato je zaprl oči in jo privil tesno k sebi, njegovi roki sta ji težki ležali na ramenih in njegovi prsti so ves čas drseli po mehki svili. Visoki, krepki moški se je tresel, kot bi imel mrzlico, trzaje je iskal njena usta, na čelu je čutila nekaj toplega in vlažnega.

»Jočeš?«

V njenem glasu je bil strah.

V okoliških vrtovih so cvrčali murni, nekje je svetel tenor prepeval laško kantato, spremljala ga je mandolina v gracioznem pizzicatu. Ploskanje, navdušeni vzkliki, pesem se je ponovila, zdaj so vsi zapeli refren, sledili so smeh in klici. Njegov prijem je postal trši, oblil ga je srh. Nato se je odtrgal od nje.

»Še danes odhajam.«

Prestrašena se je vzravnila: »Kam odhajaš, kam?«

V njegovem glasu je bilo med ihtenjem slišati zadržano veselje.

»Tja k našim, v vojno!«

»In kaj bo z mano,« povzdignila je glas, »to ni mogoče. Giovanni, ne boš me zapustil, motiš se, nobene vojne ni!«

»V nekaj dneh bo vojna, vojna! Veseliti bi se morala z mano, ne jokati! Ali ne slu-tiš, kaj se bo zgodilo, za kaj se bom vsemu odpovedal, vse žrtvoval – tebe, svojo sta-ro mater, svoje premoženje, študij, vse za tisto, kar je zame bolj sveto kot zakrament. Vsaka minuta je ena sama muka, iz strahu pred izvidniki ne spim več, ne morem jesti, ob belem dnevu videvam ljudi, ki jih ni, ki me iščejo,« je govoril veselo, »jutri pa – jutri bom poljubil sveto zemljo!«

»Ne, ostani!« z rokami je roteče objela njegovo glavo.

»Ne boš se vrnil, slutnje me še nikoli niso prevarale! Čemu vse to, ko pa nama gre dobro in se nimava zaradi česa pritoževati.«

Stresel se je.

»Odpuščam ti tvoje besede, ker ženska pač ne more razumeti, vendar govoriš kot vsi tisti, ki za hrano in mir prodajo svoje ideale in živijo le za požrtije in zabave. Kako jih preziram!«

Pogled je uprl v nebo.

»V Milanu in Torinu jih zdaj na tisoče z baklami hodi po ulicah, z dvignjenimi ro-kami nas kličejo. Ljudstvo se objokano objema, vsi, ki govorijo en jezik, naš jezik, bi morali postati eno. Je kaj večjega od teh dni, ko si želimo smrti, da bi prekinili hlap-čevstvo, ko smo pripravljeni umreti za svobodo?« In še enkrat, zasanjano: »Umreti za svobodo!«

Grenko se je zasmejala. »Prazne besede! Ti gre res tako slabo, da si želiš umreti za fantóma, ki ga je porodila vaša domišljija? Motiš se. Nihče razen tvojih hujskačev ne hrepeni po vojni in prelivanju krvi, in vsi, ki zdaj živijo mirno in imajo boljše delo kot klicanje bede in žalosti, vas bodo prekleli ...«

Planil je. »Nehaj, to so stvari, ki so mi svete!« Pogled je uprl predse. »In jaz se o tem prepiram s tabo, namesto da bi božal mamino roko, ničesar ne sluti ...,« glas se mu je tresel, »jutri bo moja sobo našla prazno, moja uboga mati.« Bitje zvona ga je prestrašilo.

»Še tri ure, Marietta! Koliko strahu in hrepenenja zaradi tebe!«

Obesila se mu je na roko.

»Preklinjam vse, ki so te pregovorili in te bodo zapeljali v pogubo, kajti ti si dober, in njihova krivda je, da si postal norec.«

In v nenadnem preblisku: »Vendar te je še mogoče zadržati, stekla bom k ostalim in jim zagrozila z izdajo, če te ne bodo pustili oditi, še je čas!«

Pogledal je v temo.

»Tega ne boš storila, kajti potem me boš nekega dne videla hoditi po ulicah med žandarji in zadelo te bo moje prekletstvo! Prepozno je za tvoje nasvete, na sledi so mi že in me opazujejo, morda prav zdaj prežijo za grmovjem –« Prisluhnil je in zadr-žal dih.

»Stran od tu – nočem, da me vidijo.«

Po s cvetjem posutih poteh sta prišla na cesto v Podgoro.

Prev. Maruša Mugerli Lavrenčič

Določi čas dogajanja izbranega odlomka.

Naslikaj dogajalni prostor, kjer poteka pogovor med Marietto in Giovannijem. Porezen bodi na čim več podrobnosti, ki so navedene v odlomku (drevesa, ptice, zvoki, barve ...). Primerjaj svoj izdelek z izdelki sošolcev. Kaj si ti opazil (upodobil), česar drugi niso? Kaj so drugi narisali drugače kot ti?

Poišči odstavke, ki je v nasprotju s siceršnjim dogajanjem v odlomku, v katerem Giovanni svojemu dekletu Marietti pove, da jo zapušča, ker odhaja v vojno.

Nemški literati v Gorici

Poleg Zimmermanna so v Gorici in okolici ustvarjali tudi drugi literati in kulturniki v nemškem jeziku. Spoznajmo nekatere med njimi:

Franz Leopold Savio (1801–1847) se je rodil Gorici, kjer je tudi obiskoval gimnazijo, pozneje pa se je šolal tudi v Ljubljani, kjer je spoznal znanega slovenskega intelektualca Matijo Čopa in z njim slovensko literaturo. Ukvarjal se je z literarnim prevajanjem, pisal je predvsem poezijo.

Karl Coronini-Cronberg (1818–1910) se je rodil v Parizu, pozneje pa je živel in delal v Gorici, nekaj časa je bil celo njen župan. Pisal je poezijo in prozo, eno njegovih pesmi je uglasbil skladatelj Franz Liszt, sicer pa je veljal za epigona. Pisal je predvsem v nemščini, a tudi v italijanščini in furlanščini.

Med avtorji, ki so živeli v Gorici in pisali v nemškem jeziku, je bila v svojem času najbolj znana pisateljica **Marie von Schmitzhausen** (1856–1929). Rodila se je v Trstu, večji del svojega življenja pa je preživela v Gorici. Krajša prozna dela in romane je objavljala pod moškim psevdonimom Paul Maria Lacroma. Predvsem nekateri njeni romani so bili prave uspešnice, z navdušenjem so jih brali tako v Italiji kot v Nemčiji. Za zbirko esejev o Furlaniji, Dalmaciji, Šleziji in Benečiji je v Čikagu prejela pomembno nagrado.

Furlanija je tudi dogajalni prostor cikla novel in romana avtorja **Otta von Leitgeba** (1860–1951). Rodil se je v Puli, se pozneje preselil v Trst in nato v Gorico.

Anton von Mailly (1874–1950) je bil v svojem času znan predvsem kot zbiratelj pripovedk (leta 1922 je v Leipzigu izšlo njegovo delo *Sagen aus Friaul und aus den Julischen Alpen*), posthumno (šele leta 1990) pa je izšel tudi del njegovih avtobiografskih zapisov.

Hans Kitzmüller (1945) je publicist, prevajalec in pisatelj. Je avtor več monografij o nemški kulturi v Gorici, kot prevajalec in urednik je med drugim zaslužen za objavo zapisov Antona von Maillyja (*Ricordi goriziani*, 2004), leta 2014 je objavil biografski roman o igralki Nori Gregor, z Gorico in Furlanijo pa je povezano tudi njegovo delo *E in lontananza Gorizia* (2009).

Literatura

Hans Kitzmüller: *Cultura tedesca nel Goriziano*. Gorizia: Istituto di Storia Sociale e Religiosa, 1995.

Hans Kitzmüller: *Görz 1500-1915. Ein vergessenes Kapitel altösterreichischer Dichtung*. Klagenfurt: Carinthia, 1995.

Franz Xaver Zimmermann: *Gorizia di ieri*. Gorizia: LEG, 2008.

EDUKA2

9. NJENA GORICA

Kaj veš o izobraževanju deklet v 19. stoletju? Ali so imela dekleta enake možnosti za izobraževanje kot fantje?

Marica Nadlišek Bartol (1867–1940)

Marica Nadlišek Bartol je bila rojena leta 1867 v Trstu, kjer je obiskovala osnovno in srednjo šolo, nato se je vpisala na učiteljske v Gorici. Po opravljeni maturi leta 1886 je službovala kot učiteljica na Tržaškem. Bila je tudi urednica prve slovenske ženske revije z naslovom *Slovenka*. Leta 1927 je objavila svoje spomine pod naslovom *Iz mojega življenja*. Besedilo je za tisk pripravil njen sin, znani pisatelj Vladimir Bartol. Marica Nadlišek Bartol je umrla v Ljubljani leta 1940.

Literatura

Ivan Grafenauer: Bartol Nadlišek, Marica (1867–1940). V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi135286/#slovenski-biografski-leksikon> (15. 10. 2018).

Nekdanje učiteljske v Gorici, kjer se je šolala Marica Nadlišek Bartol

Foto: Lionella Costantini

Iz mojega življenja: Na učiteljišču

Meseca oktobra 1882 sem prvič stopila v železniški voz ter se s svojim očetom peljala v Gorico. Ko mi je oče našel stanovanje, je odšel, jaz sem pa morala k sprejemnemu izpitu. Iz vseh predmetov je šlo lahko, saj so izpraševali mnogo lažje stvari nego smo se učile v meščanski šoli v Trstu. Toda nemščine! Nič, prav nič nisem odgovorila na nobeno vprašanje. Bili bi me vrgli, da se ni deželni šolski nadzornik Klotič-Sabladoski zavzel zame. Dejal je, da slovenščino in vse predmete znam dobro, nemščine se že še naučim, če bom pridna.

Doma pri nas se je večkrat govorilo o narodnih rečeh; oče je pravil o taborih, govoril o shodih, a mislila sem, da razen naših narodnih voditeljev ne govori nobeden drugi gosposki človek slovensko. Videla nisem nobene slovenske knjige razen Mohorjevih knjig, na katere je bil oče naročen, in pa molitvenike. Kakšno iznenadenje je bilo zame, ko sem na učiteljišču slišala, da govore slovensko taki gospodje, kakršni so bili naši profesorji! V meni je mahoma vzplamtela vsa velika ljubezen do slovenskega jezika in slovenskega naroda. Profesor Julij pl. Kleinmayr, znan po svoji zgodovini slovenskega slovstva, ki jo je Fran Levstik raztrgal tako neusmiljeno, nas je poučeval slovenščino. Zaljubila sem se takoj vanj ter ves prvi letnik nosila v svojem srcu »zdaj pekel, zdaj nebo«.

Imela sem ga še posebno rada zato, ker smo pri njem večinoma le čitale in deklamovale; slovnice, ki mi je bila strašno dolgočasna, pa malo ali nič. Čital je nekatere moje pesmi, katere sem dela v knjigo nalašč tako, da jih je videl. Smejal se je dobrohotno ter me večkrat imenoval pesnico. Ko sem napravila kakšno napako v skandiranju, ali če sem zamenjala jamb in troheja, tedaj mi je dejal srdito: »Nič, nič, vi nimate uše, nimate posluha!«

Joj, kako me je to bolelo ves dan in še do prihodnje njegove ure, ko je bil z mano zopet prijazen!

V katerem stoletju se dogaja besedilo?

Zakaj je prvoosebna pripovedovalka prišla v Gorico? Kako želi prvoosebna pripovedovalka pokazati, da ji je všeč književnost?

Ali poznaš še katero drugo izobraženko iz Gorice (npr. Ljubka Šorli, Carolina Luzatto, Maria vom Schmitzhausen)? Poišči življenjepis vsaj ene izmed njih.

Napiši spis o dogodku, ki se je zgodil med poukom in ki ga imaš v najlepšem spominu.

PRILOGE

Seznam avtorjev po letnici rojstva

1. Simon Gregorčič (1844–1906)
2. Ermete Zardini (1868–1940)
3. Marica Nadlišek Bartol (1867–1940)
4. Franz Xaver Zimmermann (1876–1959)
5. Celso Cescutti (1877–1966)
6. Alojz Gradnik (1882–1967)
7. Carlo Michelstaedter (1887–1910)
8. Biagio Marin (1891–1985)
9. Franco de Gironcoli (1892–1979)
10. Ivo Volkmar (ni podatkov)
11. Riccardo Castellani (1910–1977)
12. Ljubka Šorli (1910–1993)
13. Novella Cantarutti (1920–2009)
14. Aurelio Cantoni (1922–2009)
15. Pier Paolo Pasolini (1922–1975)
16. Celso Macor (1925–1998)
17. Dino Virgili (1925–1983)
18. Leonardo Zanier (1935–2017)
19. Viljem Černo (1937–2017)
20. Renato Quaglia (roj. 1941)
21. Janez Povše (roj. 1941)
22. Aldo Clodig (1945–2015)
23. Silvana Paletti (roj. 1947)
24. Roberto Masini (roj. 1958)
25. Roberto Covaz (roj. 1962)
26. David Bandelj (roj. 1978)

Viri

David Bandelj: Ob meji. V: *Klic iz nadzemlja*. Trst: Mladika, 2000. 12.

Novella Cantarutti: Sun tuna capa di Biagio Marin. V: *In polvara e rosa: crevaduri, scais, puisiiis*. Udine: Arti grafiche friulane, 1989. 229.

Aurelio Cantoni: Te tiare. V: *L'àjar: puisiiis di quatri tims*. Udine: Societât filologjche furlane: Risultive, 1986. 69.

Riccardo Castellani: Tilimint. V: *Ad our dal mont: liriche friulane casarsesi e carniche di Colza, 1942-1975*. Udine: Società filologica friulana, 1976. 40.

Celso Cescutti: Sere d'estât in paîs. V: Celso Cescutti: *Griis di jugn. Poesie friulane scelte e presentate da Giorgio Faggin*. Udine: Società filologica friulana, 1972. 64–65.

Aldo Clodig: Pustita nam rože / Lasciateci i fiori. Prev. Lucia Gazzino. V: Aldo Clodig: *Duhuor an luna: težave, ljubezan, narava, življenje*. Čedad / Cividale del Friuli: Kulturno društvo Ivan Trinko / Circolo di cultura Ivan Trinko, 2009. 32.

Roberto Covaz: Il confine spazzato con le scope [odlomek]. V: *Gorizia-Nova Gorica, Niente da dichiarare*. Pordenone: Biblioteca dell'Immagine, 2007. 98–99.

Viljem Černo: Sveta si, zemlja / Sveta si, zemlja / Sante tu ses, tiere / Santa sei, terra. V: Viljem Černo: *Ko pouno noči je sarce / Ko polno je noči srce / Co plen di gnot al è il cûr. Quando pieno di notte è il cuore*. Prev. v slov. Ciril Zlobec. Prevod v furl. Paolo Cerno. Prevod v ital. Viljem Černo. Ur. Jakob Müller. Gorica – Čedad: Zadruga Goriška Mohorjeva – KD Ivan Trinko, 2013. 16–17.

Viljem Černo: Ter / Ter / Torre / La Tor. V: Viljem Černo: *Ko pouno noči je sarce. Ko polno je noči srce. Co plen di gnot al è il cûr. Quando pieno di notte è il cuore*. Prev. v slov. Ciril Zlobec. Prevod v furl. Paolo Cerno. Prevod v ital. Viljem Černo. Ur. Jakob Müller. Gorica – Čedad: Zadruga Goriška Mohorjeva – KD Ivan Trinko, 2013. 12–13.

Franco de Gironcoli: Pâs de Campagne. V: *Poesie in friulano*. Brazzano (Gorizia): Braitan, 1977. 28.

Alojz Gradnik: Jesenski večer v Medani. V: *Zbrano delo III*. Ur. Miran Hladnik idr. Maribor: Litera, 2002. 137–139.

Alojz Gradnik: Pojoča kri. V: *Zbrano delo III*. Ur. Miran Hladnik idr. Maribor: Litera, 2002. 213.

Simon Gregorčič: Soči. V: *Zbrano delo I*. Ur. France Koblar. Ljubljana: DZS, 1947. 65.

Celso Macor: Da punta di chista mont. V: *Ài samenât un ciamp di barbarissis / Ho seminato un campo di fiordalisi*. Gorizia: Biblioteca statale isontina, 2008. 103–106.

Biagio Marin: Tera furlana. V: *Il non tempo del mare. 1912–1962*. Arnoldo Mondadori Editore, 1964. 206–207.

Roberto Marino Masini: Le mie emozioni. V: *Il tempo ci attraversa*. Gorizia: Sottomondo, 2006. 10.

Carlo Michelstaedter: All'Isonzo. V: *Poesie*. Bologna: Patron Editore, 1974. 108.

Marica Nadlišek Bartol: Iz mojega življenja. V: *Razgledi*, 1948. 157.

Silvana Paletti: Tres / Terremoto / Potres. Silvana Paletti: Rozajanski serčni romonenj. V:

La lingua resiana del cuore. Rezijanska srčna govorica. Prev. v slov. Marija Pirjevec. Prev. v ital. Roberto Dapit. Ljubljana: ZRC SAZU, 2003. 32–33.

Pier Paolo Pasolini: Dedicata. V: *La nuova gioventú. Poesie friulane 1941–1974.* Torino: Einaudi, 1975. 7.

Janez Povše: Meja. V: Janez Povše: *Pesmi ob poti.* Gorica: Zadruga Goriška Mohorjeva, 2014. 119–120.

Janez Povše: Pesem Gorici. V: Janez Povše: *Pesmi ob poti.* Gorica: Zadruga Goriška Mohorjeva, 2014. 78–79.

Renato Quaglia: *Potres.* V: Renato Quaglia: *Baside.* Prev. Marko Kravos. Trst: ZTT, 1985. 48.

Ljubka Šorli: *20. maj 1984 v Gorici.* V: Ljubka Šorli: *Pod obokom čarobnim.* Ur. France Bernik. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1987. 45.

Giuseppe Ungaretti: I fiumi. V: Giuseppe Ungaretti: *Ungaretti.* [un'antologia delle opere]. Milano: A. Mondadori, 1976. 88–90.

Giuseppe Ungaretti: Reke. V: Giuseppe Ungaretti: *Ungaretti.* Ur. Lojze Krakar. Prev. Ciril Zlobec. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1980. 30–33.

[Ivo Volkmar]: [Marietta]. Prev. Danile Spanu. V: Tatjana Rojc (ur.). *1916 — gli occhi su Gorizia!:* studi e testimonianze. Trieste: Lumen Harmonicum, 2016. 80–81..

Dino Virgili: Cjanzon dal frut dai cuêi. / Io sono il fanciullo dei colli. V: *Furlanis.* [Prev. b. i.] Tolmezzo: Edizioni Aquileia, 1987. 11.

Leonardo Zanier: Las valís di un emigrant. V: *Liberi --- di dover partire / Libers --- di scugnî lâ: poesie 1960-1962.* Udine: Editoriale FVG, 2003. 44.

Ermete Zardini (Tite Robul): Zene contadine. V: *Un pôs di ratàis in furlan cormonês: par dôs liris e mieze.* Cormons: Stamparie Moretti & Facini, 1926. 43.

Franz Xaver Zimmermann: Mittagskonzert im Giardino Pubblico. V: *Görz: Geschichte und Geschichten aus der Stadt, der Graffschaft und ihrem friaulischen Vorland.* Klagenfurt: Druck und Verlag Joh. Leon sen, 1918. 69–71.

Izbor antologij in strokovne literature za učitelje

David Bandelj: *Rod lepe Vide.* Ljubljana: Študentska založba: Javni sklad RS za kulturne dejavnosti, 2009.

Walter Belardi idr. (ur.): *La poesia friulana del Novecento.* Roma: Bonacci, 1987.

Carlo Bo: La poesia di Biagio Marin. Biagio Marin: *Il non tempo del mare. 1912–1962.* Arnoldo Mondadori Editore, 1964. 11–39.

Anna Bogaro: *Letterature nascoste: storia della scrittura e degli autori in lingua minoritaria in Italia.* Roma: Carocci, 2010.

Anna Bogaro (ur.): *Minorities not Minority: A window on Italian Cultures 3. Poets from Friuli.* Cinnamon Press, 2014.

Lojzka Bratuž (ur.): *Gorica v slovenski književnosti: izbor poezije in proze.* Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1996.

- Vittorina Carlon idr. (ur.): *Letterature pai fruts*. Videm: Furlansko filološko društvo, 2006.
- Viljem Černo: *Na izpostavljenem mestu*. Ur. Igor Tuta. Čedad: Novi Matajur, 2017.
- Roberto Dapit: Gradnikova Brda in odnosi s furlanskim svetom. V: *Alojz Gradnik, pesnik Goriških brd*. Ur. Fedora Ferluga-Petronio. Trst: ZTT EST, 2008. 102–113.
- Gianfranco D’Aronco (ur.): *Piccola antologia della letteratura friulana*. Milano, Roma: Gastaldi, 1947.
- Gianfranco D’Aronco (ur.): *Nuova antologia della letteratura friulana*. Udine – Tolmezzo: Aquileia, 1960.
- Giorgio Faggin: Argeo, il poeta e l’uomo. Celso Cescutti. V: *Griis di jugn: poesie friulane*. Udine: Società filologica friulana, 1972. 9–28.
- Giorgio Faggin: La poesia friulana del novecento. V: W. Belardi idr. (ur.): *La poesia friulana del novecento*. Roma: Bonacci, 1987. 35–81.
- Giorgio Faggin: Preambul. V: Alojz Gradnik: *Poesiis*. Gurize, Pordenon, Udin: Clape culturâl Acuilee, 2005. 5–7.
- Antonella Gallarotti: Appunti su Gorizia come luogo letterario. V: *Studi Goriziani* 99–100, 2004 (<http://www.isontina.libari.beniculturali.it>).
- Alojz Gradnik: Ricordi d’infanzia. V: *Sot la mont e sot la nape. XXXII Congresso della Filologica Friulana, 22 settembre 1957*. Cormons: Società Filologica Friulana, 1957. 53–54.
- Renato Quaglia: *Autori Resiani: Reziä, Reziä, a ti cón šcale dobrë*. [S. I.]: Grillo, 1984.
- Alessandra Kersevan (ur.): *Amalars, antologie de letterature furlane*. Videm: Kappa vu, 2001.
- Marko Kravos idr. (ur.): *Slovenski pesniki z Goriškega v Italiji / Slovene poets from the Gorizia region. 47. mednarodno srečanje pisateljev*. Ljubljana: Slovenski center PEN, 2015.
- Celso Macor: *Trilogia Isontina*. Ur. Rienzo Pellegrini. Udine: Società filologica friulana, 2018.
- Celso Macor: *Svualâ senza slaiifs*. Ur. Gabriele Zanello. Udine: Società filologica friulana, 2018.
- Ace Mermolja idr.: *Prepletanja: posoška zbirka poezij o zblíževanjih in razhajanjih / Intreci: raccolta poetica isontina di vicinanze e divergenze*. Gorizia: La Quercia, 2003.
- Irena Novak-Popov: Senjam beneške piesmi kot dejavnik prenove narečne poezije v Slovenski Benečiji. V: *Primerjalna književnost* 2, 2015. 157–174.
- Michele Obit idr. (ur.): *Besiede tele zemlje, proze in poezije v beneškem narečju*. Trst: ZTT / EST, 2004.
- Boris Pahor: La lingua del cuore. V: France Bevč: *Il cappellano Martin Čedermac*. Prev. Ezio Martin. Cividale del Friuli / Čedad: Most, 2015. 3–5.
- Tamara Peteani: *Goriška slovenska književnost v Italiji (1945–2015). Diplomsko delo*. Gorica: T. Peteani, 2016.
- Rienzo Pellegrini: Per un ciamp di barburissis di Celso Macor. V: Celso Macor: *Âi samenât un ciamp di barburissis / Ho seminato un campo di fiordalisi*. Gorizia: Biblioteca statale isontina, 2008. 5–30.

Vili Prinčič: *V Brucku taborišču — 1915–1918: 2015 ob stoletnici dogajanja*. Trst: ZTT / EST, 2015.

Eraldo Sgubin: *Pinsirs e peraulis: antologia friulana cormonese*. Cormons: Comune, 1982.

Ljubka Šorli: *Goriške pesmi*. Ur. Igor Tuta, Komen: Art, 2018.

Marjan Štrancar: Za Gregorčičevo Soči ob njeni 110-letnici in obletnici tabora v Šempasu. V: *Jezik in slovstvo* 34/3, 1988. 77–79.

Francesco Tomada: *Gorizia: antologia dei grandi scrittori*. Pordenone: Biblioteca dell'Immagine, 2012.

Nadja Velušček: *Moja meja [Videoposnetek] / Il mio confine / My borderline: dokumentarna videonovela*. Gorica / Gorizia: Kinoatelj, 2003.

Gabriele Zanello: Dalla lingua dell'altro, nella lingua dell'altro. Intorno ad alcune esperienze di scrittura sul confine tra sloveno e friulano. V: *Oltre i confini: scritti in onore di don Luigi Tavano per i suoi 90 anni*. Gorizia: Istituto di storia sociale e religiosa, 2013. 333–362.

[Ivo Volkmar]: [Marietta]. Prev. Danile Spanu. V: Tatjana Rojc (ur.). *1916 — gli occhi su Gorizia!*: studi e testimonianze. Trieste: Lumen Harmonicum, 2016. 80–81..

Literatura

Novella Aurora Cantarutti: Poldan na grobju, Listi. V: *Naša sodobnost*, 1960, 774, 775.

Anna Bogaro: Cantoni Aurelio. V: *Dizionario biografico dei friulani, Nuovo Liruti on line*. <http://www.dizionariobiograficodeifriulani.it/cantoni-aurelio-lelo-cjanton/> (15. 10. 2018).

Anna Bogaro: *Letterature nascoste: storia della scrittura e degli autori in lingua minoritaria in Italia*. Roma: Carocci, 2010.

Anna Bogaro (ur.): *Minorities not Minority: A window on Italian Cultures 3. Poets from Friuli*. Cinnamon Press, 2014.

Lojzka Bratuž (ur.): *Gorica v slovenski književnosti: izbor poezije in proze*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1996

Aurelio Cantoni: Njegovi tovariši. Pogrebna žalostinka. V: *Naša sodobnost*, 1960. 776.

Maria Cristina Cescutti: Castellani Riccardo. V: *Dizionario biografico dei friulani, Nuovo Liruti on line*. <http://www.dizionariobiograficodeifriulani.it/castellani-riccardo> (15. 10. 2018).

Elio Cipriani: *Biagio Marin. L'uomo, l'ambiente*. http://www.biagiomarin.it/pagine/Biagio_Marin.htm (15. 10. 2018).

Marija Češčut: Povše, Janez. V: Martin Jevnikar (ur.): *Primorski slovenski biografski leksikon*, 12. snopič. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1990. 59–60.

Roberto Dapit idr. (ur.): *Rezija naša*. Čedad: Kulturno društvo Ivan Trinko, 2008. 37, 55.

Janez Dolenc idr. (ur.): *Potresni zbornik*. Tolmin: Temeljna kulturna skupnost: Odbor za ugotavljanje in odpravo posledic potresa, 1980.

Giorgio Faggin: La poesia friulana del novecento. V: W. Belardi idr. (ur.): *La poesia friulana del novecento*. Roma: Bonacci, 1987. 35–81.

Ivan Grafenauer: Bartol Nadlišek, Marica (1867–1940). V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi135286/#slovenski-biografski-leksikon> (15. 10. 2018).

Milica Kacin-Wohinz in Marta Verginella: *Primorski upor fašizmu 1920–1941*. Ljubljana: Slovenska matica, 2008.

Alenka Kepic Mohar (ur.): *Šolski album slovenskih književnikov*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2007. 10–11.

Hans Kitzmüller: *Cultura tedesca nel Goriziano*. Gorizia: Istituto di Storia Sociale e Religiosa, 1995.

Hans Kitzmüller: *Görz 1500-1915. Ein vergessenes Kapitel altösterreichischer Dichtung*. Klagenfurt: Carinthia, 1995.

Marko Kravos idr. (ur.): *Slovenski pesniki z Goriškega v Italiji / Slovene poets from the Gorizia region. 47. mednarodno srečanje pisateljev*. Ljubljana: Slovenski center PEN, 2015.

Jasna Lazar: 60 let življenja ob meji. *Primorske novice* 30. 5. 2009. 16–17.

Branko Marušič: Tolminski kmečki upor. V: *Enciklopedija Slovenije*, zv. 13. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999. 274.

Liliana Mlakar idr. (ur.): *La Grande Guerra vissuta dai Goriziani dal 1914 al 1916 e dal poeta-soldato Giuseppe Ungaretti*. Gorizia: Centro culturale Tullio Crali, 2015.

Jakob Müller: Pesnik, Zemlja in Beseda. V: Viljem Černo: *Ko pouno noči je sarce / Ko polno je noči srce / Co plen di gnot al è il cûr / Quando pieno di notte è il cuore*. Ur. Jakob Müller. Orica / Gorica / Gurize / Gorizia – Čidat / Čedad / Cividât / Cividale del Friuli: Zadruga Goriška Mohorjeva – Kulturno društvo Ivan Trinko / Circolo di cultura Ivan Trinko, 2013. 124–125.

Rienzo Pellegrini: Cescutti Celso. V: *Dizionario biografico dei friulani, Nuovo Liruti on line*. <http://www.dizionariobiograficodeifriulani.it/cescutti-celso/> (15. 10. 2018).

Rienzo Pellegrini: Novella Cantarutti. V: *Dizionario biografico dei friulani, Nuovo Liruti on line*. <http://www.dizionariobiograficodeifriulani.it/cantarutti-novella/> (15. 10. 2018).

Rienzo Pellegrini: Virgili Dino. V: *Dizionario biografico dei friulani, Nuovo Liruti on line*. <http://www.dizionariobiograficodeifriulani.it/virgili-dino/> (15. 10. 2018).

Rienzo Pellegrini: Zanier Leonardo (1935–2016). V: *Dizionario biografico dei friulani, Nuovo Liruti on line*. <http://www.dizionariobiograficodeifriulani.it/zanier-leonardo-1935-2016/> (15. 10. 2018).

Rienzo Pellegrini: Zardini Ermete. V: *Dizionario biografico dei friulani, Nuovo Liruti on line*. <http://www.dizionariobiograficodeifriulani.it/zardini-ermete/> (15. 10. 2018).

Mariza Perat: *Gorica*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2012.

Pismo Zimmermanna Gradniku (29. 12. 1943). Zapuščina Alojza Gradnika. Rokopisni oddelek. NUK, Ms 1398.

Renato Podbersič: *Jeruzalem ob Soči: judovska skupnost na Goriškem od 1867 do danes*. Ljubljana, Gorica, Maribor: Študijski center za narodno spravo, Goriška Mohorjeva družba, Center judovske kulturne dediščine Sinagoga, 2018. 144–148.

Barbara Pregelj: Simon Gregorčič in (literarni) kanon. V: Barbara Pregelj idr. (ur.): *Pogledi na Simona Gregorčiča*. Nova Gorica: Univerza, 2006. 3–5.

Nataša Špolad Manfreda idr.: *Gregorčičeva učna pot*. Kobarid: Osnovna šola Simona Gregorčiča Kobarid, 2007. 5–10.

Francesco Tomada: *Gorizia: antologia dei grandi scrittori*. Pordenone: Biblioteca dell'Im-magine, 2012, 135.

Ana Toroš: Minority writing: the case of Friuli-Venezia Giulia (Italy), Goriška and Coast-al-Karst regions (Slovenia). V: *Slavia Centralis* 10/2, 2017. 50–65.

Ana Toroš: *O zemlja sladka: kamen, zrno, sok. Alojz Gradnik ter romanski in germanski svet*. Ljubljana: Slovenska matica, 2013.

Ana Toroš: Slovene-Friulian-Italian literary connections at the beginning of the 20th cen-tury: the case of Alojz Gradnik and select Friulian and Italian authors. V: *Interlitteraria* 22/2, 2017. 386–396.

Ana Toroš: Slovenska literatura na stičišču kultur. V: *Slovanski jeziki na stičišču kultur [Elektronski vir]: konferenčni e-zbornik*, 2016. 15–26, 27–39.

Franc Zadavec: *Pesnik Alojz Gradnik (1882–1967)*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozof-ske fakultete, 1999.

Gabriele Zanello: Dalla lingua dell'altro, nella lingua dell'altro. Intorno ad alcune esperien-ze di scrittura sul confine tra sloveno e friulano. V: *Oltre i confini: scritti in onore di don Lui-gi Tavano per i suoi 90 anni*. Gorizia: Istituto di storia sociale e religiosa, 2013. 333–362.

Gabriele Zanello: Gironcoli (de) Franco. V: *Dizionario biografico dei friulani, Nuovo Liruti on line*. <http://www.dizionariobiograficodeifriulani.it/gironcoli-de-franco/> (15. 10. 2018).

Gabriele Zanello: Macor Celso (1925–1998). V: *Dizionario biografico dei friulani, Nuovo Liruti on line*. <http://www.dizionariobiograficodeifriulani.it/macor-celso/> (15. 10. 2018).

Franz Xaver Zimmermann: *Gorizia di ieri*. Gorizia: LEG, 2008.

Franz Xaver Zimmermann. V: *Wikipedia. Die freie Enzyklopädie*. https://de.wikipedia.org/wiki/Franz_Xaver_Zimmermann (15. 10. 2018).

Franz Xaver Zimmermann. V: *Wikipedia. L'enciclopedia libera*. https://it.wikipedia.org/wiki/Franz_Xaver_Zimmermann (15. 10. 2018).

Marjeta Žbovec: *Slovenski književniki rojeni od leta 1900 do 1919*. Ljubljana: Karantanija, 2006.

Recenzija učbenika EDUKA 2 GO/UD

Učbenik za poučevanje književnosti, namenjen dijakom, ki obiskujejo slovenske šole na Videmskem in Goriškem, je sestavila mnogoštevilna ekipa avtorjev. Njihovo delo je koordinirala glavna avtorica in urednica učnega gradiva dr. Ana Toroš, ki je opravila veliko delo. Slovensko literaturo, ki nastaja na Goriškem in Videmskem, namreč s primerjalno metodo obravnava v povezavi z literaturo v italijanskem in furlanskem jeziku v istem prostoru, kjer prihaja do medjezikovnih in medkulturnih stičišč, dodan pa je še izbor nemško pišočih besednih ustvarjalcev iz obravnavanega prostora. Literarnozgodovinski pregled je reprezentativen in sega vse od Gregorčiča (1844–1906) pa do Davida Bandlja (r. 1978). Zelo dobrodošla je sopostavitev slovenskih avtorjev z italijanskimi, furlanskimi in celo avstrijskimi/nemškimi, ki so ustvarjali na nacionalno mešanem goriško-videmskem območju. Orientacija po učbeniku je topogledno zelo enostavna, saj uporabnika na primerjavo napotijo poglavja z naslovom *Medkulturna prepletanja*, odlomki iz literarnih del ali posamezne pesmi pa so dopolnjeni z biografskimi podatki in predstavljeni v širšem zgodovinskem in družbenem kontekstu, kar učitelju in dijaku omogoča poglobljeno obravnavo učne snovi.

Didaktično je učbenik zasnovan v skladu s sodobnimi smernicami za pripravo učnih gradiv, namenjenih književnemu pouku, strokovno pa je toliko poglobljen, da forma ne prednjači pred vsebino, kar se žal prevečkrat izkazuje za zelo problematično pri učbenikih za pouk jezika in književnosti v Sloveniji, v katerih likovni elementi do nestrokovnosti zabrišejo učno snov. Zelo uporabna so vprašanja ob pesmih ali proznih odlomkih, ki učitelja in dijaka vzpodbujajo k odkrivanju povezav med obravnavanimi književnimi besedili. Gotovo je zlasti za dijake primerno, da je ne zgolj italijanska in furlanska, temveč celo slovenska narečna poezija (npr. v terskem narečju) predstavljena v knjižno slovenščino, kar omogoča medjezikovno in znotrajjezikovno primerjavo, nemara pa celo ozavešča zmožnost narečnega literarnega ustvarjanja, ki je lahko jezikovnoslogovno enakovredno knjižnemu ali vsaj vredno občudovanja. V ozadju je čutiti namero avtorjev učbenika, da bi s poglobljeno obravnavo regionalno obarvane književnosti okrepili kulturno zavest dijakov, ki se šolajo na področju ob slovensko-italijanski meji. Ker je večnacionalnost specifična (manjšinske : večinska kultura) tega prostora posebna, se ta intenca zdi zelo na mestu.

Pomisleka je vredno dejstvo, da učbenik obravnava pretežno pesemska besedila, medtem ko je proznih le manjši del, vendar avtorji gradiva opozarjajo, da na Goriškem in Tržaškem prevladuje poezija v slovenskem knjižnem jeziku ali slovenskih narečjih, zato so slovenski poeziji sopostavili furlansko in italijansko pesniško ustvarjalnost. Dobro bi bilo vsaj omeniti, kako je z dramsko pisavo na obravnavanem območju.

Učbenik, ki prinaša pregleden nabor regionalno reprezentativnih literarnih del, je vsekakor primerno učno gradivo za književni pouk v slovenskih šolah na Goriškem in Videmskem, nedvomno pa bi bilo vsaj del obravnavanih avtorjev dobrodošlo vključiti tudi v berila za slovenske šole v matici, kjer bi bilo nujno uzavestiti pomen in specifično slovenske književne ustvarjalnosti ob slovensko-italijanski meji ter dobiti vsaj delni vpogled v furlansko, italijansko in celo avstrijsko literarno življenje na tem območju. Dobro načrtanega pregleda manjšinske literarne zgodovine v regiji ne bi smelo spregledati niti italijansko šolstvo.

V Ljubljani, 20. 12. 2018

Nejc Rožman Ivančič, prof. slov., učitelj svetovalec, Gimnazija Nova Gorica

INŠTITUT ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA
INSTITUTE FOR ETHNIC STUDIES

Societât
Filologjiche
Furlane

Societâ
Filologica
Friulana

Università
Ca' Foscari
Venezia

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA IZOBRAŽEVANJE,
ZNANOST, KULTURO IN ŠPORT

REGIONE AUTONOMA
FRIULI VENEZIA GIULIA

Ufficio Scolastico Regionale
per il Friuli Venezia Giulia

Projekt EDUKA2 Čezmejno upravljanje izobraževanja financira Program sodelovanja Interreg V-A Italija-Slovenija 2014–2020 (www.ita-slo.eu) s sredstvi Evropskega sklada za regionalni razvoj. Cilj projekta EDUKA2 je krepitev čezmejnega sodelovanja na področju izobraževanja z razvijanjem enotnih didaktičnih orodij in izobraževalnih modelov.

V sklopu projekta EDUKA2 smo oblikovali:

- učne enote in t. i. čezmejne razrede za različna predmetna področja;
- didaktično gradivo za pouk manjšinskih jezikov in literature čezmejnega območja;
- orodja za poučevanje slovenščine in italijanščine kot sosedskih jezikov v šolah;
- programe izobraževanja vzgojiteljev, učiteljev in profesorjev;
- podporno gradivo in svetovanje za študente in diplomante pri postopkih priznavanja izobrazbe in poklicnih kvalifikacij pridobljenih v sosednji državi.

Več o gradivu in e-izobraževanju za pedagoške delavce na www.eduka2.eu in FB strani Projekt/Progetto Eduka2.

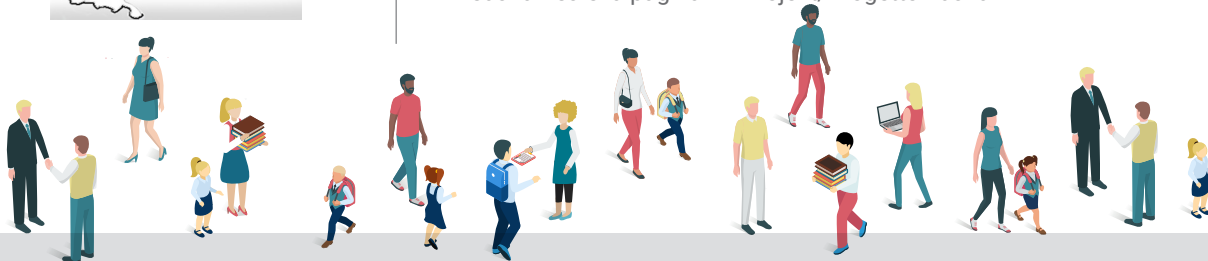
EDUKA2 - Per una governance transfrontaliera dell'istruzione è un progetto finanziato nell'ambito del Programma di Cooperazione Interreg V-A Italia-Slovenia 2014-2020 (www.ita-slo.eu) con il Fondo Europeo di Sviluppo Regionale.

L'obiettivo del progetto EDUKA2 è rafforzare la cooperazione transfrontaliera nel settore dell'istruzione tramite la creazione di strumenti di didattica e modelli formativi condivisi.

Nell'ambito del progetto EDUKA2 sono state realizzate:

- unità didattiche e "classi transfrontaliere" per materie diverse;
- materiale didattico per l'insegnamento delle lingue minoritarie e delle letterature dell'area transfrontaliera;
- strumenti di insegnamento dello sloveno e italiano come lingua del vicino nelle scuole;
- corsi di formazione per docenti;
- materiali di supporto e orientamento a studenti e laureati nelle procedure per il riconoscimento dei titoli e delle qualifiche professionali acquisite nel paese confinante.

Per i materiali e i corsi e-learning per i docenti consultare www.eduka2.eu e la pagina FB Projekt/Progetto Eduka2.

EDUKA2

ČEZMEJNO UPRAVLJANJE IZOBRAŽEVANJA

PER UNA GOVERNANCE TRANSFRONTALIERA DELL'ISTRUZIONE